

MinisterievanPropaganda.org

Alexander Fadejef

de

JONGE

GARDE

ALEXANDER FADEJEF

DE JONGE GARDE

Roman

Vertaald door D. en L. Teixeira de Mattos

UITGEVERIJ PEGASUS · AMSTERDAM · 1947

Oorspronkelijke titel: MOLODAJA GWARDIA
Uitgave: Molodaja Gwardia, Moskou 1946
Band en omslag: Mart Kempers

*Komaan, de morgen tegen, komt makkers in de strijd,
Geveld de bajonetten, een uitweg ons bereid,
Tot de arbeid heerst in land en stad
En één gezin ons saam omvat —
Op, jonge garde die de hoop van boer en werker zijt.*
(Jeugdlied)

I.

„Kijk eens Walja, is die niet schitterend?! Wat een schat.... Net of hij gebeeldhouwd is, maar dan in de een of andere betoverde steen. Het is geen marmer en ook geen albast, je voelt, dat het leeft, maar wat ziet het er koel uit! Och, wat is dat toch mooi en fijn gemaakt — zoiets zouden de mensen toch nooit kunnen! Kijk nou eens, hoe rustig hij op het water ligt, zo zuiver en hoogmoedig en onverstoorbaar.... En dan dat spiegelbeeld in het water. Je kunt haast niet zeggen, wat het mooiste er aan is, die kleuren misschien? Kijk, kijk nu toch, hij is eigenlijk niet wit...., Ja, toch wel wit, maar een wit, waar allerlei andere kleuren in zitten, geel, roze en iets heel licht blauwigs en van binnen, waar hij zo een beetje vochtig glanst, lijkt het wel een parel. Je weet gewoonweg niet waar je naar kijken moet! Zulke kleuren kunnen wij toch maar niet maken, we hebben er niet eens een naam voor”.

Dit alles werd uitgeroepen door een meisje met zwarte vlechten en prachtige donkere ogen waar soms plotseling een sterk licht uit straalde. In haar helder-witte blousje leek zij zelf wel op de lelie, die zich daar in het donkere water spiegelde. Zij boog zich uit een wilgenbosje voorover om de bloem zo goed mogelijk te kunnen bekijken.

„Hoe kun je daar nu zo rustig naar zitten kijken! Gut, je bent toch ook wel een rare, Oelja”, antwoordde haar vriendin Walja, die zich ook over het beekje boog. Ze was niet mooi met haar uitstekende jukbeenderen en haar stompe neusje,

maar haar frisse, jonge en goedge gezichtje zag er heel lief uit. Zonder naar de waterlelie te kijken zocht zij onrustig naar het groepje meisjes, waar zij van waren afgedwaald. „Oehoe!”

„Oehoe! oehoe, oehoe”, antwoordden verschillende stemmen van vlakbij.

„Komen jullie eens hier! Oelja heeft een waterlelie gevonden”, riep Walja, een beetje spottend naar haar vriendin kijkend.

Toen klonk opnieuw, als het rommelen van een ver verwijderd onweer ergens in de buurt van Worosjilofgrad, de echo van kanonschoten.

Alweer!

„Alweer”, fluisterde Oelja, en het stralende licht in haar ogen doofde uit.

„Zouden zij dit keer werkelijk komen? Grote God....”, zei Walja. „Weet je nog hoe erg het vorig jaar was? Het is toen nog allemaal overgewaaid. Maar toen waren zij niet zo vlakbij. Hoor je die klappen?”

Zwijgend luisterden zij.

„Als ik dat hoor en ik zie tegelijkertijd die mooie, heldere hemel en de blaadjes aan de bomen en ik voel met mijn voeten het warme gras in de zon en ik ruik die lekkere lucht, dan word ik zo vreselijk treurig. Dan is het net of dat allemaal voor altijd van me weg is gegaan, voor altijd”, zei Oelja met lage, opgewonden stem.

„Soms lijkt het of je hart vereelt is door die oorlog. Je hebt al geleerd je af te sluiten voor alles wat zacht en goed is en dan voel je weer opeens zo een grote liefde in je opkomen en zo een medelijden en verdriet om alles. Weet je, daar kan ik eigenlijk alleen met jou over spreken”.

Hun gezichten kwamen tussen de bladeren zo dicht bij elkaar, dat hun adem zich vermengde en zij keken elkaar van heel nabij in de ogen. Walja had lichte, vriendelijke ogen die wijd open stonden en zij keek vol overgave en aanbidding naar haar vriendin. En Oelja's ogen waren groot en donkerbruin, geen gewone ogen haast, maar spiegels die zagen en lieten zien. Ze had zwarte pupillen vol geheimen en vanuit de diepten van die pupillen stroomde weer dat glanzende, sterke licht.

Het verre, doffe dreunen van de salvo's deed zelfs hier, in het valleitje bij de beek, de bladeren zachtjes trillen en bij iedere nieuwe explosie vaagde er een kleine, onrustige scha-

duw over de twee meisjesgezichten. Maar met hun hele ziel waren zij bij de dingen waar zij nu over spraken.

„Weet je nog, hoe heerlijk het gisteravond in de steppe was, weet je het nog?“, vroeg Oelja met gedempte stem.

„Ja“, fluisterde Walja. „Die zonsondergang, zie je die ook nog voor je?“

„Ja, ja,.... Weet je, ze schelden allemaal op onze steppe. Ze zeggen dat hij vervelend is en vaal en de ene heuvel na de andere en ze vinden het er onherbergzaam, maar ik hou van de steppe. Ik weet nog hoe ik als heel klein meisje, toen moeder nog gezond was en op het veld werkte, op mijn rug lag en heel, heel hoog naar boven keek. Hoe hoog zou ik wel naar boven kunnen kijken, dacht ik dan. Begrijp je, helemaal naar de allerhoogste hoogte. En gisteren werd ik zo treurig toen wij naar de zon keken en daarna naar die zwetende paarden en kanonnen en wagens en de gewonden. Onze soldaten lopen er zo gekweld en gemarteld bij, zo doodmoe en zo stoffig. Ik voelde opeens heel duidelijk dat dit niet weer de een of andere hergroepering is, maar een vreselijke, ja, een verschrikkelijke, terugtocht. Daarom durven ze je ook niet in je ogen te kijken. Heb je dat gemerkt?“

Walja knikte zwijgend.

„En toen ik daarna weer naar de steppe keek, waar we zo vaak liedjes hebben gezongen en naar die zonsondergang, toen kon ik nog maar net mijn tranen inhouden. En je hebt me toch nog niet vaak zien huilen! Weet je nog hoe het daarna donker werd? Alles verdween maar steeds dieper en dieper in de schemering en al die tijd dat gedreun en vuurstralen aan de horizon en branden — dat moet in Rowenki geweest zijn — en de zon die zo zwaar en donkerrood was geweest. Ik ben voor niets bang, dat weet je wel. Ik ben niet bang voor strijd en moeilijkheden en martelingen, als ik maar weet wat me te doen staat. Gisteravond hing er de een of andere vreselijke dreiging in de lucht“, zei Oelja en een weemoedig licht deed haar ogen goudachtig glanzen.

„En we hebben het zo goed gehad, waar of niet, Oeletsjka“, zei Walja, terwijl de tranen in haar ogen kwamen.

„Wat zou de hele wereld het goed kunnen hebben als de mensen maar wilden, als ze het maar zouden begrijpen“, zei Oelja. „Maar wat zul je er aan doen, wat zul je er aan doen“, besloot ze opeens met een heel ander, kinderlijk-zingend stemmetje en haar ogen schitterden uitgelaten.

Zij deed haar schoenen uit en stapte, haar donkere rokje met haar smalle gebruinde hand opnemend, vol bravour het water in.

„Jongens, een lelie!” riep een meisje dat uit de struiken te voorschijn sprong. Zij was slank en lenig als een rietstengel en had jongensachtige, ondeugende ogen. „Nee, nee, die is van mij”, vond zij opeens en haar rok met een snelle handbeweging optillend, sprong ze met haar bruinverbrande blote benen pardoos in het water, waardoor een fontein van barnstenen druppels opspoot.

„Ai, wat is het hier diep!” lachte ze, toen haar ene been in de waterplanten verdween en zij ging vlug iets meer naar de kant.

De meisjes, het waren er zes, verspreidden zich druk prattend langs de oever. Zij droegen allen, net als Oelja en Walja en het slanke meisje Sasja, korte rokjes en een voudige blousjes waren mooi bruin verbrand, de huid van een paar anderen was glanzend als goud en bij een paar zagen handen, armen, benen, gezicht, nek en schouders er uit alsof zij boven een vuurtje geroosterd waren. Het leek net alsof de elementen met opzet een staalkaart hadden gemaakt van de verschillende manieren waarop meisjeslichamen reageren op de droge winden van de Donetz en de gloeiende zon.

Zoals alle meisjes ter wereld dat plegen te doen zodra zij met meer dan twee bij elkaar zijn, spraken zij, zonder naar de anderen te luisteren, door elkaar heen en hun stemmen klonken zo druk en opgewonden of zij de mensheid de allerkostbaarste wijsheden moesten verkondigen.

„...Met een parachute.... Hij is zo dapper en moedig en mooi blond met helemaal zwarte ogen!”

„Ik zou nooit zuster kunnen worden, echt niet. Ik ben doodsbang voor bloed!”

„Ze zullen ons heus niet in de steek laten, hoe kun je zo iets zeggen. Dat kan toch niet!”

„Ach, kijk eens wat een mooie waterlelie”.

„Majetsjka, als ze ons nu toch eens in de steek lieten, wat zou jij dan doen?”

„Kijk eens naar Sasjka, jongens!”

„En jij moest natuurlijk weer meteen verliefd worden, rare die je bent”.

„Oelja, waar zit je toch, malle meid?”

„Doe niet zo gek, jullie verdrinken daar nog....!”

Zij spraken net gemengde, wat grove dialect, dat karakteristiek is voor het Donetz-bekken: een mengelmoes van de talen der Centraalrussische gebieden, Oekraïens, uitdrukkingen en klanken van de Donkozakken en zinswendingen die uit de havensteden aan de zee van Azof gekomen waren, uit Marioepol, Taganrog en Rostof. Maar iedere taal ter wereld wordt lieflijk als hij uit de mond van een jong meisje komt.

„Oeletsjka, liefje, die lelie wil helemaal niet geplukt worden”, zei Walja, die ongerust werd toen zij zag, dat niet alleen de bruinverbrande kuiten van haar vriendin maar ook haar ronde knieën onder water waren verdwenen.

Voorzichtig de met waterplanten begroeide grond met haar ene voet aftastend en haar rokje zo hoog optrekkend dat de onderkant van haar zwarte broekje te zien kwam, deed Oelja nog een stap vooruit en haar lange, slanke romp ver naar voren strekkend kon zij met haar vrije hand de bloem juist aanraken. Een van haar zwarte vlechten gleed los en dreef als een losse sluier op het water. Maar op hetzelfde ogenblik waagde zij een laatste poging en met de toppen van haar vingers trok ze de waterlelie aan zijn eindeloos lange stengel naar zich toe.

„Knap zo, Oelja! Met deze roemrijke daad heb je de ere-naam Held van de Unie ten volle verdiend. Niet van de hele Sowjet-Unie, maar laten we zeggen van de Unie van getapte meisjes van Perwomaika”, riep Sasja. Zij stond tot haar kuit in het water en keek Oelja met wijdoengesperde, bruine jongensogen bewonderend aan. „Geef 'm eens hier!” En met haar rok tussen haar knieën geklemd, vlocht zij de lelie met handige bewegingen tussen Oelja's losgeraakte zwarte haren.

„Och, wat staat je dat goed. Om jaloers op te worden! Wacht eens even....”, zei ze opeens, terwijl ze, met haar hoofd schuin achterover, aandachtig luisterde. „Ze zijn weer ergens bezig, horen jullie? Daar heb je 'm, de naarling....”

Sasja en Oelja klommen vlug tegen de oever op.

Alle meisjes keken naar de heuvel en luisterden naar het hortende, soms fijne en ijle, dan weer brommende geluid boven hun hoofden en zij probeerden in de gloeiend-heet trillende lucht het vliegtuig te ontdekken.

„Dat zijn er wel drie!”

„Waar, waar? Ik zie niets....”

„Ik ook niet, maar ik hoor het aan het geluid”.

Soms vloeiende het trillende lawaai van de motoren samen

tot een aanhoudend dreigend grommen en even later viel het weer uiteen in verschillende doordringende of laagronkende klanken. Hoewel de vliegtuigen nu ergens recht boven hun hoofd bulderden, konden zij de machines zelf nog steeds niet zien. Maar de zwarte schaduwen van de vleugels gleden over de gezichten der meisjes.

„Ze zullen wel naar Kamensk gegaan zijn om de bruggen over de Donetz te bombarderen”.

„Of naar Millerowo. We hebben Millerowo overgegeven, hebben jullie de berichten gisteravond niet gehoord?”

„Het komt allemaal op hetzelfde neer, ze komen steeds meer naar het Zuiden”.

„Wat moeten we toch doen, kinderen”, vroegen de meisjes elkaar, terwijl zij onwillekeurig weer naar het gebulder van de artillerie in de verte luisterden. Het leek of het geluid van de explosies al weer dichterbij gekomen was.

Hoe verschrikkelijk de oorlog ook is en hoeveel leed hij ook over de mensen brengt, toch zien jonge mensen, met hun levensvreugde, hun naief en beminnelijk egoïsme, in het lijden en de ellende van de hele wereld nooit de ellende voor zichzelf zolang hun eigen gelukkige leventje-van-alle-dag niet in het gedrang komt.

Oelja Gromowa, Walja Filatowa, Sasja Bondarewa en de andere meisjes waren pas in deze lente van de tienjarige school van Perwomaika gekomen.

Het verlaten van de school is een belangrijk evenement in het leven van jonge mensen en het verlaten van de school in oorlogstijd is wel een heel bijzondere gebeurtenis.

De gehele vorige zomer, toen de oorlog begon, hadden de leerlingen van de hoogste klassen, de jongens en meisjes, zoals ze toen nog genoemd werden, hard gewerkt. Ze hadden geholpen op de collectieve boerderijen bij Krasnodon en op de staatsboerderijen, in de mijnen, in de locomotievenfabriek van Worosjilofgrad en sommigen zelfs in de tractorenfabriek in Stalingrad, waar nu tanks gemaakt werden.

In de herfst drongen de Duitsers het Donetzbekken binnen en bezetten Taganrog en Rostof. Van de gehele Oekraïne bleef alleen de omgeving van Worosjilofgrad vrij en de regering trok samen met de legers uit Kief naar Worosjilofgrad, terwijl het provinciale bestuur en zijn staf van ambtenaren en archieven uit Worosjilofgrad en Stalino naar Krasnodon verhuisden.

Tot ver in de herfst, terwijl het front in het Zuiden weinig

meer veranderde, trok een eindeloze stoet mensen uit de bezette delen van het Donetzbekken door Krasnodon. In alle straten lag een dikke laag bruinrode modder. Het leek wel of de vluchtelingen steeds maar meer modder uit de steppe meenamen. De scholieren stonden al gepakt en gezakt om met de hele school te evacueren naar de buurt van Saratof, maar die evacuatie ging niet door. De Duitsers werden ver achter Worosjilofgrad tegengehouden, Rostof werd heroverd en de winter bracht de nederlaag van de Duitsers bij Moskou en het begin van de opmars van het Rode Leger. De mensen hoopten dat hen de ellende van de oorlog bespaard zou blijven.

De scholieren wenden eraan dat in hun gezellige woningen, onder de eternieten daken van de huisjes van Krasnodon, in de boerenwoninkjes van Perwomaika, in de met leem bestreken hutten van Sjanghai — dat in al die woninkjes, die in de eerste weken van de oorlog zo leeg geleden hadden omdat een vader of een broer naar het front was, nu hele rijen elkaar afwisselende vreemde mensen woonden en overnachtten: arbeiders van verplaatste bedrijven, soldaten en commandanten van het Rode Leger die waren ingekwartierd of die alleen maar een nacht kwamen uitrusten voordat hun afdeling naar het front ging.

Zij leerden alle soorten troepen onderscheiden, zij leerden alle graden en rangen, Russische en buitgemaakte wapens, motorfietsen, vrachtwagens en personenauto's kennen. Ook konden zij op het eerste gezicht alle types tanks thuisbrengen, niet alleen als de zware machines ergens aan de kant van de weg stonden uit te rusten in de trillend-hete lucht der in de zon gestoofde pantserplaten, maar ook als ze met een gerommel als van de donder over de stoffige weg naar Worosjilofgrad bonkten en als ze in de herfst door de modder en in de winter door de dikke sneeuw naar het Westen rolden.

Zij konden niet alleen op het gezicht maar ook op het gehoor direct de verschillende Duitse en Russische vliegtuigen herkennen. Dat konden ze als de lucht boven hun stad trilde van de zonnehitte of rood zag van het stof en als er sterren aan de hemel stonden en ook als de lucht zo zwart zag als een roetstorm in de hel.

„Dat zijn onze jagertjes (of J.A.'s of M.I.'s)“, zeiden zij rustig.

„Daar gaat een „Messer....“

„Die Ju-87 ging naar Rostof“, wisten ze nonchalant.

Zij wenden er aan, midden in de nacht met het gasmasker over de schouder wacht te houden bij de mijnen, op de daken van de scholen en de ziekenhuizen. Zij werden ook niet meer bang als de lucht trilde van de bombardementen in de buurt van Worosjilofgrad, de zoeklichten als de spaken van een wiel naar de einder draaiden en in de zwarte nacht plotseling de weerschijs van grote branden oplichtte. Ook joeg het hun geen angst meer aan als de vijandelijke duikbommenwerpers, midden overdag, plotseling uit de hemel naar beneden schoten en gierend en huilend hun floddermijnen loslieten boven de vrachtwagencolonnies die door de steppe trokken en daarna nog eens terug kwamen om met boordkanonnen en mitrailleurs de straatweg te beschieten.

Zij hielden van de lange weg naar de boerderijen en zij hielden ervan om zo hard mogelijk te zingen als ze met een vrachtwagen tegen de wind in door de steppen reden. Zij hielden ook van het keiharde werk in de zomer, tussen de onafzienbare korenvelden waarvan de aren het gewicht der korrels bijna niet meer konden dragen en van de vertrouwelijke gesprekken en een plotselinge lach in de stilte van de nacht, ergens bij de schaapskooi. En dan de lange, doorwaakte nachten hoog op een dak, als de warme hand van een meisje één uur, twee, drie uur onbewegelijk in de ruwe hand van een jongen man rust en daarna de ochtendzon de vale heuvels begint te kleuren en de dauw op de grijs-roze eternieten daken en de rode tomaten glinstert en van de mimosa-gele, opgekrulde herfstblaadjes van de acacias op de aarde druppelt en het naar verwelkte bloemen en rottende wortels ruikt en naar de rook van ver verwijderde branden en de haan begint te kraaien alsof er niets gebeurd was....

En zo gingen zij in deze lente van school, namen afscheid van hun leraren, organisaties en verenigingen en de oorlog keek hen recht in de ogen, alsof hij op hen stond te wachten.

De 23ste Juni trokken onze troepen in de richting van Charkof terug. De 2e Juli begonnen de gevechten met de vijand die bij Belgorod en Woltsjansk tot de aanval overging. En op 3 Juli kwam als een donderslag het radiobericht dat de stad Sebastopol na een strijd van acht maanden door onze troepen was ontruimd. Stari-Oskol, Rossosj, Kantemirofka, de gevechten ten Westen van Woronezj, de gevechten bij de invalspoorten van Woronezj, 12 Juli — Lisitsjansk.... En

plotseling stroomden onze terugtrekkende troepen door Krasnodon.

Lisitsjansk, dat was al vlakbij. Lisitsjansk, dat betekende: morgen in Worosjilofgrad en overmorgen hier, in Krasnodon en Perwomaika, in de tuintjes, met hun stoffige jasmijn- en seringenstruikjes, bij de tuinhekjes, waar we iedere knoest van kennen, op het stukje land van opa met de appelbomen en in het koele huisje met de neergelaten zonneschermen, waar rechts van de deur het werkjasje van vader nog op dezelfde spijker hangt, zoals hij het opgehangen had, toen hij van zijn werk thuis kwam en naar het aanmeldingsbureau ging — in het huisje, waar moeder met haar warme, beaderde handen de houten vloer schrobde — tot hij blonk en de Oost-Indische kers op de vensterbank begoot en het fris, naar grof linnen ruikende kleed over de tafel legde — Lisitsjansk, dat betekende, dat de Duitser hier kon komen, dat hij komt.

In de stad hadden zich, zo solide, alsof het voor hun hele leven was, zeer besliste, evenwichtige, altijd alles wetende, gladgeschoren majoors-intendanten gevestigd. Zij legden onder vrolijk gepraat een kaartje met de mensen waar ze waren ingekwartierd, kochten gezouten vis in de winkels, zij legden bereidwillig de toestand aan de fronten uit en als het zo uitkwam braken zij rustig hun voorraad conserven aan om een lekker soepje te koken. In de Gorki-club, bij mijn Nr. 1 bis en in de Leninclub in het park draaiden altijd een stel luitenanten rond, liefhebbers van een dansje, vrolijk, niet al te bedeesd en ook niet al te brutaal, enfin.... Die luitenanten doken opeens in de stad op en waren dan weer even plotseling verdwenen, maar er kwamen altijd een stel nieuwen en de meisjes wenden zo aan hun voortdurend wisselende, verbrande mannelijke gezichten, dat het leek of ze ze allemaal even lang kenden.

En plotseling was er geen één meer over.

Op het station van Werchnedoewannaja — dat rustige tussenstationnetje, waar alle Krasnodonners, die uit dienst kwamen, die terug kwamen van een bezoek aan familieleden of die, na een jaar leren, met zomervacantie gingen, zich helemaal thuis voelden — op dat station van Werchnedoewannaja en op alle soortgelijke stationnetjes van de spoorweg naar Lichaja — Morozofskaja — Stalingrad werden nu werkbanken, mensen, munitie, machines en graan ingeladen.

Uit de vensters van de huisjes, die helemaal beschaduwd

waren door acacias, esdoorns en populieren hoorde men het schreien van kinderen en vrouwen. Hier maakte een moeder een pakje klaar voor haar jongste die zijn huis en zijn school ging verlaten, daar bracht men een dochter of een zoon weg en weer ergens anders nam een vader of een man afscheid van zijn familie, zijn stad en zijn organisaties. En er waren nog andere huisjes met helemaal dichte vensterluiken, waar een stilte heerste, die nog erger was dan het schreien van een moeder. Die huisjes waren of helemaal leeg of er was misschien alleen nog maar een oud moedertje, dat haar hele familie goeiendag had gezegd en nu met slap neerhangende, zwarte handen stil in de woonkamer zat en niet eens de kracht meer had om dat ijzer-harde brok verdriet uit te huilen.

De meisjes werden 's ochtends vroeg wakker door het dreunen van kanonschoten en ze kregen ruzie met hun ouders. De meisjes zeiden tegen hun ouders dat die direct weg moesten gaan en hun alleen laten en de ouders zeiden dat zij hun leven al gehad hadden en dat de meisjes, die toch lid van de komsomol*) waren, zich in veiligheid moesten brengen. De meisjes ontbeten haastig en renden dan vlug naar hun vriendinnen om het laatste nieuws te horen. Zo zaten ze dan als verschrikte vogeltjes, helemaal in de war, uitgeput door de warmte en hulpeloos weer uren bij elkaar in een half donker kamertje of onder een appelboom in een tuintje. Soms vluchtten ze ook naar het schaduwrijke, beboste valleitje bij de beek. En in dit alles lag het geheimzinnige voorgevoel van een onheil, dat ze noch met hun hart noch met hun verstand konden omvatten.

Opeens brak al die opgehoopte spanning los.

„Worosjilofgrad hebben ze natuurlijk ook al overgegeven, maar ons vertellen ze er niets van”, klonk de schelle stem van een klein meisje met een breed gezicht, een scherpe neus en geplakte, gladde haren, die in twee korte vlechtjes stijf naar voren stonden. Haar achternaam was Wyrikowa en haar voornaam Zina, maar vanaf het ogenblik dat ze als klein kind op school kwam, noemde iedereen haar altijd bij haar achternaam: Wyrikowa en nooit Zina.

„Hoe kun je zoiets zeggen, Wyrikowa? Als ze er nog niets van gezegd hebben, betekent dat, dat ze zich nog niet hebben

---

*) Communistische Sovjet Jeugd, de jeugdorganisatie in de Sovjet-Unie. N. v. d. V.

overgegeven", zei Maja Pegliwanowa die van nature zo bruin was als een zigeunerin en prachtige zwarte ogen had. Hooghartig stak ze haar volle, eigenzinnige onderlip naar voren.

Op school was Maja tot aan de laatste dag secretaresse geweest van de komsomoltzenorganisatie*). Ze was er aan gewend iedereen terecht te wijzen en op te voeden en ze wilde altijd alles in de puntjes hebben.

"We weten allemaal allang wat je nu weer gaat zeggen: „Meisjes jullie kennen de dialectiek niet!", zei Wyrikowa en ze leek daarbij zo sprekend op Maja, dat alle meisjes begonnen te lachen. „De enige waarheid die ze ons zullen vertellen, is, dat er nog meer narigheid komt! We hebben het allemaal geloofd wat ze ons verteld hebben en aldoor vertrouwen gehad en nu hebben we dat vertrouwen verloren!" zei Wyrikowa met glinsterende dichtgeknepen oogjes, haar twee stijve vlechtjes die op de voelhorens van een kevertje leken, oorlogszuchtig naar voren stekend. „Ze hebben natuurlijk Rostof ook alweer overgegeven en wij moeten maar zien waar we blijven. Zelf gaan ze er van door", ging ze voort en men kon duidelijk merken dat zij dingen nabrabbelde die ze thuis had gehoord.

"Je houdt er wel vreemde opvattingen op na, Wyrikowa", antwoordde Maja, die zich moest inspannen om haar stem in bedwang te houden. „Hoe kun je zulke dingen zeggen, terwijl je toch zelf komsomolka bent en nog pionierster ook".

"Bemoei je niet met haar", zei Sjoera Doebrowina, een zwijgzaam, rustig meisje. Ze was wat ouder dan haar vriendinnen, had kortgeknipte haren als een jongen, bijna geen wenkbrauwen en wilde, lichte ogen die haar gezicht een merkwaardige uitdrukking gaven.

Sjoera Doebrowina studeerde aan de universiteit van Charkof en toen die stad vorig jaar door de Duitsers werd bezet, vluchtte zij naar haar vader, die in Krasnodon schoen- en zadelmaker was. Zij was een jaar of vier ouder dan de andere meisjes, maar men kon haar altijd in hun gezelschap vinden. Ze was in het geheim, zoals bakvissen dat kunnen zijn, verliefd op Maja Pegliwanowa en liep haar altijd en overal achterna — „als een hondje achter z'n baas", zeiden de meisjes.

"Bemoei je niet met haar. Als ze zoiets in haar hoofd heeft,

---

*) Komsomoltz, lid van de komsomol. De meisjes heten komsomolka. N. v. d. V.

praat jij 't er toch niet uit", zei Sjoera Doebrowina tegen Maja.

"De hele zomer hebben we ons afgejakkerd om loopgraven te graven, ik ben er nog een maand ziek van geweest en wie zit er nu in die loopgraven?", zei Wyrikowa weer, zonder naar Maja te luisteren. "Het gras groeit er in. Waar of niet?"

De slanke Sasja trok in gemaakte verwondering haar scherpe schouders op en liet, met grote ogen naar Wyrikowa kijkend, een langgerekt gefluit horen.

Niet de woorden van Wyrikowa maar de gehele ongewisse toestand waarin de meisjes verkeerden, dwong hen echter met ziekelijke belangstelling te luisteren naar alles wat zij zei.

"Nee, maar de toestand is toch heus heel erg", zei Tonia Iwanichina, verlegen naar Wyrikowa en dan weer naar Maja kijkend. Ze was de jongste van het groepje, lang en met haar hoge benen nog bijna een klein meisje. Haar neus was nogal groot en ze droeg haar kastanjebruine haren in dikke vlechten om haar, ook wat grove, oren. In haar ogen glinsterden een paar tranen.

In het begin van de oorlog was haar oudere zuster Lilia als verpleegster naar Charkof gegaan. Toen er na de gevechten bij die stad geen enkel bericht meer van Lilia kwam, leek het Tonia Iwanichina of alles en alles op de hele wereld slecht en verschrikkelijk was en haar treurige ogen hadden altijd een vochtige glans.

Alleen Oelja bleef buiten het gesprek en het leek of zij de opwindung van haar vriendinnen niet deelde. Ze maakte haar ene vlecht, die in het beekje nat was geworden, los, wrong de lange, zwarte haren droog en vlocht ze weer in elkaar. Daarna stak ze haar ene voet vooruit om hem in de zon te drogen, toen de andere en zo stond ze enige tijd, met haar hoofd achterovergebogen, alsof ze naar zichzelf luisterde.

Toen haar voeten en benen droog waren, wreef zij met haar lange handpalm haar voetzolen af. Haar hoge, nog even vochtige wreef was bruin verbrand en om het voorste gedeelte van haar voet liep, als een ring, een gebogen strook blanke huid. Daarna veegde zij haar tenen schoon en wipte met een handig beweginkje in haar schoenen.

"Och, wat ben ik toch stom geweest, waarom ben ik ook niet naar de speciale opleiding gegaan toen ze het me hebben aangeboden?" zei de slanke Sasja. "Ze hebben me aangeboden om opgeleid te worden voor de geheime dienst", legde ze naief uit, terwijl ze alle meisjes om de beurt met jongensachtig

bravour aankeek. „Dan zou ik hier gebleven zijn, in de rug van de Duitsers en jullie zouden er niet eens wat van geweten hebben. Jullie zouden je allemaal vreselijk opwinden en ik zou me er lekker niets van aantrekken. „Hoe komt het toch dat Sasjenka zo kalm blijft?“ En ik, zou dan opeens blijken, zat hier voor de geheime dienst. Ik zou die rot-moffen. . . .”, barstte ze opeens los, Wyrikowa met felle hoon aankijkend, „ik zou die stomme Duitsers de wind van voren geven, zoveel als het me lustte”.

Oelja hief haar hoofd op en keek Sasja ernstig en aandachtig aan. Er trilde iets in haar gezicht, in de buurt van haar lippen en de smalle roze, prachtig geboetseerde neusvleugels.

„Nou, ik blijf ook wel zonder die geheime dienst, wat dacht je?“ vroeg Wyrikowa kwaad terug. Haar vlechtjes stonden nu venijnig naar twee kanten uit. „Niemand heeft iets met me te maken, ik blijf hier en ik zal doen en laten wat ik altijd gedaan en gelaten heb. Wat dacht je? Ik ben voor Duitse begrippen een soort gymnasiaste. Het zijn toch ook beschaafde mensen, ze zullen me heus niets doen”.

„Een soort gymnasiaste, hè?“ riep Maja, die opeens een kwade rode kleur kreeg.

„Goede morgen, ik kom zojuist van mijn gymnasium“, deed Sasja Wyrikowa zo sprekend na, dat de meisjes er van in de lach schoten.

Op datzelfde moment werden ze bijna verdoofd door een langgerekte, verschrikkelijke klap die de grond en de lucht deed trillen. Van de bomen dwarrelden droge blaadjes, takjes en stof naar beneden en over het water ging een lichte rimpeling.

De meisjes werden doodsbleek en keken elkaar een paar seconden verschrikt aan.

„Zouden ze weer aan het bombarderen zijn?“ vroeg Maja.

„Ze zijn al een tijd geleden overgevlogen en we hebben daarna geen nieuwe meer gehoord“, zei Tonia Iwanichina, die het onheil altijd het eerste voelde aankomen, met wijd opengesperde ogen.

Terwijl ze nog sprak verscheurden weer twee explosies de lucht. De ene was vlakbij en de andere kwam even later, zodat het geluid van de twee klappen bijna ineen vloeyde.

Als op onhoorbaar bevel renden de meisjes, zonder een woord meer te zeggen, naar het dorpje toe. Hun bruinverbrande benen schemerden tussen de struiken.

II.

De meisjes renden door de steppe van de Donetz die zo uitgedroogd was door de zon en zo vertrapt door ontelbare schapen- en geitenhoeven, dat het stof onder hun voeten opwaaide. Het leek ongeloofelijk dat zij zo even nog tussen het frisse groen hadden gezeten. Het beboste valleitje waar het beekje doorheen stroomde was zo diep, dat de meisjes, toen zij er een paar stappen van verwijderd waren noch het ravijn zelf, noch de beek, noch de bomen meer konden zien. De steppe had alles opgeslokt.

Dit was geen vlakke steppe, zoals die van Astrakan of Salsk. Hier wisselden heuvels en ravijnen elkaar steeds af en meer naar het Noorden en het Zuiden verhieven de heuvels zich als golven tegen de horizon. Dat waren de opstaande randen van een gigantische kuil in de aardkorst, waarin de gloeiend-hete lucht, als in een blauwe schotel, lag te trillen.

Hier en daar zag men op de ruige blauwige oppervlakte van de steppe de kleine nederzettingen bij de mijnen tegen de heuvels liggen. Tussen de huisjes lagen de donker- en lichtgroene en gele vierkanten van de koren-, maïs-, zonnebloemen- en suikerbietenveldjes, de machinehallen van de mijnen en daarnaast, hoger dan de liftkokers, de geweldige, donkerblauwe kegels van de steenhopen.

Langs alle wegen, die de dorpjes en mijnen met elkaar verbonden, stroomden groepjes vluchtelingen die de weg naar Kamensk en Lichaja probeerden te bereiken.

De geluiden van een verre, verbitterde veldslag, of eigenlijk van vele grote en kleine gevechten, die zich in het Westen en Noordwesten en ook heel ver in het Noorden afspeelden, waren hier in de wijde steppe duidelijk te horen. In de verte kronkelde wat zwarte rook langzaam naar boven of lag in flardige wolken langs de horizon.

Zodra de meisjes uit het valleitje kwamen, zagen zij drie

nieuwe rookkolommen, twee dichtbij en een verderweg, bij de stad die nog achter de heuvels verscholen lag.

Het waren grijze, niet zeer dikke kolommen en de meisjes hadden er misschien niet eens op gelet als die drie explosies er niet waren en als, hoe dichters zij bij de stad kwamen, de zwavelige lucht van kruid niet steeds duidelijker werd.

Zij liepen de ronde heuvel op die voor het dorpje Perwomaika lag en nu zagen zij het plaatsje zelf, zoals het daar over het golvende terrein verstrooid lag en de weg naar Worosjilofgrad die, over de rug van een langgerekte heuvel lopend, Perwomaika van Krasnodon scheidde. Langs het gehele stuk van de weg dat zij konden overzien ging een dichtopeengedrongen stoet legerafdelingen en vluchtelingen, die weer werden voorbijgereden door schel-toeterende auto's, gewone burgerwagens en groengeverfde, kapotte, stoffige legerauto's, vrachtwagens, ambulances. Een roodachtig stof, dat steeds weer door die massa voeten en raderen werd opgejaagd, golfde en wervelde door de lucht.

En toen gebeurde het onmogelijke, het onbegrijpelijke....

De lifttoren van mijn No. 1-bis, het enige gebouw van de stad waarvan men de reusachtige afmetingen van deze kant van de straatweg kon zien, begon plotseling te wankelen. Een dikke fontein puin sprong omhoog en bedekte de massieve kolos terwijl een nieuwe, verschrikkelijke onderaardse slag, zich met een dof gehuil door lucht en aarde voortplantte en de meisjes op hun benen deed trillen.

Toen de rook en het stof zich verspreid hadden was de lifttoren verdwenen. De donkere, in de zon glanzende kegel van de berg stenen stond nog onbewogen op zijn plaats, maar waar de toren gestaan had, verhieven zich grote rookflarden van een vuile, geelgrijze kleur. Over de straatweg, over het voorstadje Perwomaika en over de, van de heuvels af, onzichtbare stad, over de gehele omtrek hing een langgerekte, aanhoudend steunende zucht waarin nauwelijks een paar menselijke stemmen te herkennen waren. Men wist niet eens of die mensen huilden of schreeuwden of kreunden van verdriet.

Dit alles, de straatweg met de vluchtende mensen en wagens en die ontploffing die hemel en aarde verscheurde, de verdwijning van de lifttoren en het gekerm van de mensen, dit alles tegelijk en tezamen gaf de meisjes een vreselijke schok: En alle gevoelens waar hun ziel vol van was, werden verdronken door die ene gewaarwording die dieper en sterker was

dan de schrik en angst voor zichzelf, het gevoel dat zij nu voor een afgrond stonden, waarin alles en iedereen een einde zou vinden.

„Ze blazen de mijnen op.... oh, jongens!”

Van wie kwam die jammerklacht? Waarschijnlijk was het Tonia Iwanichina die de woorden uitsprak, maar zij waren uit het hart van ieder der meisjes gescheurd.

„Ze blazen de mijnen op.... oh, jongens!”

Ze zeiden verder niets meer, ze hadden er geen tijd voor, konden ook niets meer zeggen.

Het troepje ging vanzelf uit elkaar, de meeste meisjes renden naar huis en Maja, Oelja en Sasja liepen langs het dichtstbijzijnde paadje over de straatweg naar de stad, naar het districtsbestuur van de komsomol.

Maar op het ogenblik dat zij zwijgend in twee groepjes uit elkaar gingen pakte Walja Filatowa haar vriendin bij de hand.

„Oeletsjka”, zei ze met een verlegen, nederig smekende stem, „Oeletsjka! Waar ga je naar toe? Laten we naar huis gaan....” Ze stakte even. „Als er nog wat gebeurt....”

Maar Oelja draaide zich met haar hele lichaam in een korte beweging naar haar toe en keek haar zwijgend aan, of eigenlijk keek zij Walja niet aan, maar door haar heen naar een oneindige, verre verte en in haar zwarte ogen lag een zo onstuimige blik dat het leek of zij vloog. Ja, zo moeten de vogels kijken als zij door de lucht zwieren.

„Wacht nog even, Oeletsjka”, zei Walja smekend en terwijl zij haar vriendin naar zich toe trok maakte zij snel de lelie uit Oelja's haren los en gooide hem op de grond.

Dit alles gebeurde zo snel, dat Oelja er niet alleen geen tijd voor had, er over te denken waarom Walja dat deed, maar het zelfs in het geheel niet merkte. En toen liepen zij, zonder er zich rekenschap van te geven, voor het eerst van hun leven ieder een andere kant op.

Ja, het was moeilijk te geloven dat het allemaal waar was, maar toen de drie meisjes met Maja voorop de straatweg over waren gestoken, overtuigden ze er zich met hun eigen ogen van: naast de reusachtige kegel van de steenhoop van mijn No. 1-bis was de prachtige lifttoren met al zijn machtige installaties verdwenen en alleen een geliggrijze rook dreef de hemel in, de hele omgeving met een ondragelijke zwavellucht verpestend. Nieuwe explosies, sommige dichtbij en andere verderaf, deden de lucht en de aarde trillen.

Door alle wijken van de stad die om schacht No. 1-bis gegroepeerd lagen en die van het centrum waren gescheiden door een diep ravijn, dat met dicht opelkaar staande lemen huisjes bebouwd was, door al deze wijken veegde de paniek als een wervelwind. Die hele buurt, behalve dan het ravijn, was bebouwd met kleine stenen huisjes van één verdieping die berekend waren op twee of drie families. De huisjes waren bedekt met dakpannen of eterniet en voor iedere woning was een tuintje afgepaald, dat gedeeltelijk als moestuin werd gebruikt en voor de rest beplant was met allerlei bloemen. Sommige families kweekten kerseboompjes of seringen en jasmijnstruiken, anderen hadden bij het keurig geverfde hekje een mooi recht rijtje jonge acacias of esdoorns staan. En daar, tussen die keurig nette huisjes en tuintjes gebeurden opeens zulke vreselijke dingen dat de harten der meisjes met een niet te beheersen gevoel van onrust en verwarring vervuld werden.

De mensen renden naar de mijn, maar daar stond een cordon politieagenten dat hen tegenhield. Van de andere kant rolde een andere stroom aan, mensen die bij de mijn woonden en nu hun huizen verlieten. In deze stroom mengden zich weer mensen uit de straten die op de markt uitliepen: vrouwen, die uit de winkels aan kwamen draven, mannen, jonge meisjes met mandjes groente en andere levensmiddelen, huisvrouwen, die inkopen hadden gedaan met de boodschappennetten, waar mensen die niets beters te doen hadden, de naam „Hollebollegijzen” voor hadden bedacht.

De hele bevolking kwam uit de huizen en holde door de straten en de tuintjes, de ene uit nieuwsgierigheid, de andere met zijn hele hebben en houden beladen. Hele families sleepten met tassen en zakken en pakken en tussen de bundeltjes zaten kleine kinderen. Een paar vrouwen droegen hun jongste op de arm. Deze families, die naar het Oosten trokken, vormden de derde stroom mensen die probeerden de weg naar Kamensk en Lichaja te bereiken. En alle mensen uit die menigte schreeuwden en vloekten, huilden, ruzieden en lawaaiden. Tussen dat gewriemel van mensen en karren door kropen de volgeladen militaire en burger-vrachtwagens met dreunende motoren en afmattend claxongehuil.

Velen probeerden op de vrachtwagens te klimmen, maar ze werden er weer afgeduwd. En al die geluiden samen veroorzaakten dat vreemde, langgerekte geluid, waarvan de meisjes,

die het uit de verte hadden gehoord, dachten dat het een gekerm was.

Een vrouw uit de menigte hield Maja bij de hand tegen en ook Sasja bleef staan, maar Oelja, die al niet meer op haar vriendinnen lette en die zo vlug mogelijk bij het districtsbestuur wilde zijn, rende verder door de straat, tegen de haar tegemoetkomende mensen aanbotsend als een vogel tegen de tralies van zijn kooi.

Een groene vrachtwagen die met bulderende motor van achter een bocht uit het ravijn opdook, dreef Oelja tegen het tuinhekje voor één der standaardhuisjes. Als het hekje er niet geweest was, had zij een nogal tenger, blond, heel elegant gekleed meisje ondersteboven gelopen. Dat meisje stond met haar wipneusje in de lucht en een beetje samengeknepen blauwe ogen, tussen twee stoffige seringenboompjes bij het tuinhekje. Ze zag eruit alsof ze zo uit een doosje kwam.

Het leek heel vreemd, maar op het moment dat Oelja het meisje bijna omver rende, zag ze haar, in een heel kort visioen, in walstempo ronddraaien. Zij hoorde zelfs de melodie van de wals die gespeeld werd door een blaasorkest en tegelijk met dat visioen doordrong Oelja plotseling een pijn-doend en zoet gevoel van geluk.

Het meisje draaide in het rond op een toneel en zong erbij, zij draaide door een zaal en ze zong, ze draaide de hele nacht tot het ochtendgloren rond, met iedereen zonder onderscheid, zonder ophouden en zonder iemand de gunst te weigeren met haar te walsen terwijl haar ogen — waren ze blauw of violet? — en haar kleine regelmatige witte tanden schitterden van geluk. Wanneer was dat toch? Dat moest voor de oorlog geweest zijn, dat was in een ander leven, in een droom.

Oelja kende de achternaam van dat meisje niet, iedereen noemde haar Ljoeba, of nog vaker Ljoebka. Ja, dat was Ljoebka, „Ljoebka-van-het-toneel” zoals de jongens haar soms noemden.

Het merkwaardigste van alles was dat Ljoebka in al die opwindning volkomen rustig bij het tuinhekje stond en dat ze gekleed was alsof ze op het punt stond naar een fuifje te gaan. Haar roze gezichtje, dat ze altijd tegen de zon beschermde en haar nauwkeurig in krullen gelegde gouden haren, haar kleine, als uit ivoor gesneden handjes met de glimmende nageltjes — had ze zich net gemanicuurd? — en haar kleine mooie voeten in roomkleurige schoentjes met hoge hakken, het zag er allemaal uit alsof Ljoebka zo dadelijk het podium op

zou stappen en gaan zingen en dansen voor al die mensen, die hier met zwetende, angstig vertrokken gezichten rondliepen.

Maar nog meer was Oelja getroffen door de merkwaardig uitdagende en tegelijkertijd toch heel kalme en schrandere uitdrukking die op dat roze gezichtje en vooral in de iets toegeknepen en buitengewoon levendige ogen lag.

Ze deed of het de gewoonste zaak van de wereld was, dat Oelja het hekje bijna afbrak en, zonder een blik op haar te werpen, bleef ze rustig en brutaal staan kijken naar alles wat er in de straat gebeurde en daarbij schreeuwde ze de-duivel-weet-wat voor brutaliteiten in het rond.

„Stomme eend! Waarom moet je de mensen overrijden? D'r is er zeker een bij je op de loop, dat je niet even op de mensen wacht en de kinderen in de goot drukt. Waar moet je heen, kaffer, idioot?!”, schreeuwde ze, terwijl haar ogen van tussen haar lange wimpers kwaad glinsterden naar de chauffeur van de vrachtwagen. De chauffeur zette, gebruik makend van een gaping in de mensenmenigte, zijn vrachtwagen juist tegenover het tuinpoortje neer.

De auto was beladen met allerlei materiaal van de politie en met veel meer agenten dan nodig was om dat materiaal te bewaken.

„De heren ordebewaarders hebben het weer fijn uitgezocht”, riep Ljoebka, die blij was weer een nieuw onderwerp aan te kunnen snijden. „Inplaats van de mensen gerust te stellen nemen ze zelf de benen”. En met haar kleine handje maakte ze een niet te imiteren beweging, waarbij ze tegelijkertijd zo schel als een straatjongen floot.

„Heb niet zo een grote bek, malle”, bitste de een of andere brigadier vanaf de wagen.

Maar toen kwam hij van een koude kermis thuis.

„Ha, daar hebben we kameraad Drapkin”, groette Ljoebka hem spottend. „Ben je er ook bij, Rode Held! De sowjets hebben je hier neergezet om de orde te bewaren en jij kruipt in een auto en gilt door de hele straat als een mager varken”.

„Hou je bek dicht of ik sla hem dicht”, barstte de „rode held” plotseling los en hij maakte een beweging of hij van de auto wou springen.

„Je komt er toch niet af, je bent veel te bang dat je dan hier moet blijven”, riep Ljoebka rustig en niet in het minst boos. „Je kunt er toch al haast niet meer op wachten tot je de stad uit bent om al je sterretjes en lintjes af te scheuren

dat ze je niet als politieagent van de sowjets zullen herkennen. Goeie reis, kameraad Drapkin", riep zij de rood-aangelopen brigadier na, terwijl de wagen weer in beweging kwam en hij er inderdaad niet afsprong om haar af te straffen.

Iemand die haar niet kende en die alleen maar kon oordelen naar wat ze allemaal vertelde, haar kleding en naar de rust waarmee zij op haar plaatsje bleef staan, terwijl iedereen rondom heen en weer liep, had haar voor een van de ergste vijanden van het sowjetregiem kunnen houden. Hij zou denken dat ze op de komst van de Duitsers wachtte en de arme mensen om haar heen hoonde, indien zij niet die eerlijke en kinderlijke uitdrukking op haar gezicht en in haar ogen had gehad en als zij haar scherpe woorden niet alleen gericht had tot hen die ze werkelijk verdienden.

„Hé daar, jij met die hoed op! Moet je eens kijken hoe mijnheer zijn vrouw volgeladen heeft en zelf met lege handen loopt", schreeuwde ze. „En ze is toch al zo klein, dat vrouwtje van je. Maar z'n hoed heeft-ie niet vergeten.... Ik vind je maar een stumperd, hoor!"

„Zeg ouwetje, kun jij niet van de bullen van de kolchoz*) afblijven?", riep ze naar een oud vrouwtje dat op een wagen zat. „Je denkt zeker dat, nu de sowjets weg zijn, niemand je meer wat maken kan, hè? En dacht je dat Onze Lieve Heer je niet ziet? Hij ziet alles, denk er maar om!"

Zij moest wel merken dat niemand enige aandacht schonk aan haar op- en aanmerkingen en het leek of zij alleen maar voor eigen plezier als Justitia optrad. Haar durf en rust bevielen Oelja zo goed, dat zij direct vertrouwen had in het meisje en haar aansprak.

„Ljoeba, ik ben Oeljana Gromowa, een komsomolka uit Perwomaika. Vertel me eens waarom hier zo een paniek is".

„Oh, heel gewoon", antwoordde Ljoebka, terwijl ze haar blauwglinsterende, drieste ogen op Oelja liet rusten. „De onzen hebben Worosjilofgrad ontruimd. Er is bevel gekomen direct alle organisaties te evacueren...."

„En het districtsbestuur van de komsomol?", vroeg Oelja bedrukt.

„Waarom sla je dat kind, lummel? Gemenerik! Wacht, ik zal je", schoot het dunne stemmetje van Ljoebka tegen een jongetje in de menigte uit. „Het districtsbestuur?" vroeg zij

*) Kolchoz: collectieve boerderij.

Oelja weer. „Het districtsbestuur van de komsomol heeft, zoals het hoort, als eerste van allemaal de benen genomen. Wat sta je daar zo raar te kijken, kind”, zei ze opeens kwaad. Maar meteen begreep ze wat er in Oelja om moest gaan en ze glimlachte: „Nou, ik maak maar een grapje.... Ze hebben een bevel gekregen en het bestuur is weggegaan, maar niet gevlucht. Begrijp je het nu?”

„En wat moet er met ons gebeuren?”, vroeg Oelja kwaad, terwijl haar hart vol schoot met een gevoel van wraakzuchtige woede.

„Jij moet ook weg. Die order is vanmorgen gekomen. Waar heb je al die tijd gezeten?”

„En wat ga jij doen?” vroeg Oelja afwerend.

„Ik”, Ljoebka zweeg even en haar schrandere gezichtje kreeg opeens een verstrooide, onverschillige uitdrukking. „Ik zal nog wel zien”, zei ze toen, een direct antwoord ontwijkend.

„Ben jij dan geen lid van de komsomol?” vroeg Oelja hardnekkig en haar zwarte ogen ontmoetten even de halfdichtgeknepen, voorzichtige ogen van Ljoebka.

„Neen”, zei Ljoebka, even haar lippen op elkaar klemmend en zich meteen omdraaiend.

„Vadertje!” riep ze en het hekje opengooiend, rende ze op haar hoge hakjes naar een groepje mannen dat op het huisje toekwam. Het was duidelijk dat die mannen niet bij de vluchtende menigte hoorden en men maakte, met een vreemd soort eerbied en angst, ruimte voor hen.

Voorop liep de directeur van mijn No. 1-bis, Walko, een gezette man van een jaar of vijftig, gekleed in een colbert en laarzen en met een gladgeschoren somber zigeunergezicht. Naast hem liep de in de hele stad bekende boorder van dezelfde mijn, Grigori Iljitsj Sjeftzof. Achter hen aan kwamen nog een paar mijnwerkers en twee soldaten. En achter de soldaten liep weer een uit verschillende soorten mensen samengesteld troepje nieuwsgierigen, want zelfs in de meest rampzalige momenten van het leven kan men altijd een aantal mensen vinden, die alleen maar nieuwsgierig zijn.

Grigori Iljitsj en de andere mijnwerkers droegen hun werkhemden met naar achteren geslagen capuchons. Hun kleren, hun gezicht en hun handen zaten onder het kolenstof. Eén droeg een zware bos elektrische kabel over zijn schouder, de ander een kist met gereedschappen en Sjeftzof had een vreemd apparaat in zijn handen. Het was van metaal en aan twee

kanten kwamen er stukken koperdraad uit; het zag eruit als iets dat het midden hield tussen een radio-toestel en een seinsleutel.

Zij liepen zwijgend voort en het leek of zij bang waren elkaar of iemand uit de menigte in de ogen te zien. Waar de zweefdruppels tappelings over hun met vettig kolenstof besmeurde gezichten gedropen waren, verschenen kleine, lichte streepjes huid. Zij keken zo gekweld en verdrietig of zij een ondraaglijk zware last met zich mee sleepten.

Plotseling begreep Oelja waarom, ondanks alle opwindning en drukte, de menigte voor hen opzij ging en de weg geheel voor hen vrij liet. Dit waren de mannen die met hun eigen handen mijn No. 1-bis hadden opgeblazen, de trots van het hele Donetzbekken.

Ljoebka liep naar Grigori Iljitsj en pakte met haar witte handjes zijn grote pezige vingers vast. Hij greep het meisjes-handje direct stevig in de zijne en zo liepen zij naast elkaar voort.

„Is ze de dochter van Sjeftzof?” ging het Oelja door het hoofd.

De mijnwerkers kwamen met Walko en Grigori Iljitsj bij het tuinhekje en gooiden, duidelijk opgelucht, de zware voorwerpen, die zij bij zich hadden, midden tussen de bloemen — de bos draad, de gereedschappen en dat vreemde apparaat.

Men voelde dat daarmee een streep werd gezet onder een leven waarin men van bloemen houden kon en zijn tuintje verzorgen en honderd andere mooie dingen meer.

Toen de mannen hun vracht hadden neergegooid bleven zij nog even, zonder elkaar aan te kijken, een beetje onwennig staan.

„Nou, Grigori Iljitsj, pak je bullen bij elkaar, de wagen staat klaar, ik zet de lui erop en dan kom ik je direct halen”, zei Walko, zonder zijn ogen vanonder zijn brede samengegroeide wenkbrauwen naar Sjeftzof op te heffen.

En samen met de andere mijnwerkers en de soldaten liep hij de straat weer in.

Bij het tuinhekje bleven alleen Grigori Iljitsj met zijn dochter, die hem nog steeds bij de hand hield en een oude, tanige en benige mijnwerker over. Die oude had een geeldoorgerookte, sprietige snor en een plukkerig baardje. Oelja stond naast dat drietal of alleen zij antwoord konden geven op alle vragen waar zij door gekweld werd.

Door de straat liepen de mensen dringend en schuivend, vloekend en huilend door elkaar en niemand interesseerde zich voor de twee mannen en de twee meisjes die daar bij dat tuinhekje stonden.

„Ljoebof Grigoriefna, wat heb ik je gezegd?” vroeg Grigori Iljitsj, kwaad naar zijn dochter kijkend. Haar hand hield hij echter nog steeds vast.

„Ik heb toch gezegd, dat ik niet ga”, antwoordde Ljoebka ongeduldig.

„Doe toch niet zo stom”, zei Grigori Iljitsj. Hij zei het heel zachtjes, maar men kon hem zijn onrust van het gezicht lezen. „Hoe kun je nou hier blijven? Een komsomolka....”

Ljoebka wierp een snelle blik op Oelja, maar direct daarop kreeg haar gezicht een koppige, bijna brutale uitdrukking.

„Een komsomolka op sokken dan toch zeker”, zei ze, haar lippen even naar binnen zuigend. „Ik heb niemand wat gedaan en ze zullen mij ook niets doen.... Ik vind het zo naar voor moeder”, zei ze daarna zachtjes.

„Ze verraadt de komsomol”, dacht Oelja met plotselinge schrik. Maar op hetzelfde ogenblik voelde zij zich van binnen helemaal warm worden bij de gedachte aan haar eigen zieke moeder.

„Nou, Grigori Iljitsj”, zei de oude mijnwerker met zo een verschrikkelijk diepe stem dat men zich niet kon voorstellen dat die uit zo een uitgedroogd lichaam kwam. „Het wordt tijd dat we elkaar goeiendag zeggen. Het ga je goed....”

Hij keek Grigori Iljitsj, die met gebogen hoofd voor hem stond, recht aan.

Grigori Iljitsj nam zwijgend zijn pet af. Hij had lichtbruin haar en in zijn magere, gegroefde gezicht van al wat oudere Russische arbeider, stonden een paar helderblauwe ogen. Hoewel hij lang niet jong meer was en dat lompe werkhemd aanhad, kon men toch zien dat hij sterk en goed gebouwd was. Onder het stof dat zijn gezicht bedekte kon men zijn klassiek Russische trekken onderscheiden.

„Misschien waag je het er toch op, hè Kondratowitsj?” vroeg hij, nogal verlegen en zonder de oude man aan te kijken.

„Waar zou ik dan met mijn vrouw naar toe moeten? Onze kinderen zitten in het leger”.

„Hoe gaat het nou met die oudste jongen van je?” vroeg Grigori Iljitsj.

„De oudste? Wat moet ik je daar van vertellen?” zei Kondra-

towitsj somber en hij maakte een beweging met zijn hand alsof hij zeggen wou „Je weet zelf wel hoe ik er aan toe ben, waarom vraag je het dan nog?“ „Het beste ermee, Grigori Iljitsj“, zei hij treurig en stak Sjeftzof zijn dorre, benige hand toe.

Grigori Iljitsj gaf hem de zijne, maar er was iets tussen hen dat zij nog niet hadden uitgesproken en ze bleven nog even hand in hand tegenover elkaar staan.

„Ja, zo gaat het.... Mijn vrouw en m'n dochttertje blijven ook hier“, zei Grigori Iljits langzaam. Zijn stem stakte opeens. „Dat we dat nou gedaan hebben, Kondratowitsj.... Dat mooie, fijne ding van ons. De hele streek heeft er van geleefd kun je wel zeggen. Ach, ach....“, zei hij met een plotselinge, heel diepe zucht. Een paar grote tranen liepen, glinsterend als kristal, over zijn zwarte wangen.

Met een snik boog de oude man zijn hoofd. En Ljoebka begon met een droog, hortend geluid te huilen.

Oelja beet op haar lippen en rende toen, niet in staat haar tranen in te houden, naar huis, naar Perwomaika.

III.

Perwomaika was de oudste nederzetting van mijnwerkers in die streek en van daaruit was de stad gegroeid. Perwomaika, zoals het dorpje meestal genoemd werd, de officiële naam was Perwomaiski, was nog niet zo oud. Vroeger, toen er in deze buurt nog geen steenkolen ontdekt waren, lagen op deze plaats een paar kozakkennederzettingen waarvan de grootste Sorokin heette. In het begin van deze eeuw werden de steenkoollagen ontdekt. De eerste schachten lagen bijna aan de oppervlakte, en waren zo klein dat de steenkolen met paarden- of zelfs handkracht naar boven werden gehesen. De schachten behoorden aan verschillende eigenaars, maar in herinnering aan de oude kozakkendorpen noemde men ze allen tezamen: de mijn van Sorokin.

De mijnwerkers die uit gebieden van midden-Rusland en uit de Oekraïne kwamen, gingen in de kozakkendorpen wonen,

trouwden met kozakkenvrouwen en er waren zelfs kozakken die in de mijn werkten. De families en de gezinnen werden groter en sommigen gingen in nieuwe huisjes vlakbij de oude nederzetting wonen.

Er werden nieuwe schachten aangeboord achter de lange heuvel, waar nu de straatweg naar Worosjilofgrad overheen loopt en achter het ravijn dat Krasnodon in twee ongelijke delen verdeelt. Die nieuwe schachten hoorden allen aan de grootgrondbezitter Jarmankin, oftewel „de dolle heer” en daarom werd de nieuwe nederzetting die rondom de mijn uit de grond schoot, Jarmankin of „De Dolle” genoemd. Het huis van „de dolle heer” zelf, een grijs gebouw van één verdieping, waarvan een helft met allerlei wilde planten en tropische vogels was ingericht als wintertuin, stond in die tijd helemaal alleen op de hoge heuvel achter het ravijn, overgeleverd aan alle winden. Dit gebouw werd „het dolle huis” genoemd.

Toen de sowjets aan de macht waren gekomen, werden in de periode van het eerste en tweede vijfjarenplan nieuwe schachten geboord en het centrum werd van Sorokin naar de andere kant van het ravijn overgebracht. Er werden standaardhuisjes neergezet en er kwamen ook gebouwen voor de verschillende organisaties, instellingen, ziekenhuizen, scholen en clubs. Op de heuvel, naast het huis van „de dolle heer” verrees een mooi gebouw met twee iets naar voren komende vleugels en jonge boompjes voor de hoofdingang, het gebouw van het uitvoerend comité van het districtsbestuur. En in het „dolle huis” zelf werd het planbureau van de trust „Krasnodonoegol”*) ondergebracht. Het personeel van de Krasnodonoegol had er zelfs geen begrip van, in wat voor een huis het een derde deel van zijn leven sleet.

Zo werd het mijnwerkersdorp Sorokin de stad Krasnodon.

Oelja en haar schoolvrienden en vriendinnen groeiden samen met hun stad op. Toen zij nog maar heel klein waren, werd er een speciale feestdag van gemaakt om bomen en struiken te planten op het woeste stuk grond vol hopen vuilnis en onkruid, dat door de stadssowjet was afgestaan om er een park van te maken. Het idee om een park te stichten was het eerst opgekomen bij de oudste leden van de komsomol, onder die generatie, die zich „de dolle heer”, de nederzetting Jarmankin, de eerste Duitse bezetting en de burgeroorlog nog herinnerde.

---

*) Oegol = steenkool. N. v. d. V.

Er waren mannen bij, die al grijs werden aan de slapen of op een goeden morgen de eerste witte spriet in hun Boedjonny-snor vonden. Enigen van hen werkten en leefden nog in Krasnodon, maar de meesten waren in de loop der tijden over het gehele land verspreid geraakt en enkelen hadden het heel ver gebracht. De aanplant stond in die eerste tijd onder leiding van de tuinman Danylitsj, toen al een oud man. Hij werkte ook nu nog als baas van de tuinlieden in het park, hoewel hij niet veel meer waard was. En zo groeide dat park en werd de geliefkoosde rustplaats voor de volwassenen. Maar voor de jeugd was dat park helemaal niet de een of ander willekeurige rustplaats, maar het leven zelf. Het groeide samen met hen op, het was jong als de jongens en meisjes zelf, hoewel de groene kruinen van de bomen al hoog in de wind ruisten. Op zonnige dagen was er al echte schaduw en 's nachts, als de maan scheen, was het werkelijk een prachtig park. Maar in de regenachtige herfstnachten, als de natte gele bladeren ritselend naar beneden dwarrelden, was het er een beetje griezelig, in dat park.

De stad groeide verder en toen de jongens en meisjes ook een beetje groter werden, begonnen ze de wijken, de voorstadjes en de straatjes namen te geven.

Er werden ergens nieuwe barakken gebouwd — en die plaats heette dus „Nowye Baraki”. Er staan daar allang stenen huizen en geen barakken meer, maar de naam overleefde zijn oorsprong. Tot op heden bestaat in Krasnodon de buitenwijk „Goloebjatniki”^{*)}). Eens stonden daar drie houten hutjes waar een paar jongens duiven hielden, nu is die buurt ook met standaardhuisjes bebouwd. „Tsjoerilino”, dat was maar één huisje waar de mijnwerker Tsjoerilin woonde. „Senjaki”^{*)}) daar stonden vroeger een paar hooischuren. „Derewjannaja”^{*)}) dat was de straat die helemaal apart van de andere straten, achter het park liep en die nooit helemaal bij de stad hoorde. De huisjes bleven er ook van hout en daar woont Walja Bortz, die donkergrijze ogen heeft en goudbruin haar, een nogal zelfzuchtig meisje van een jaar of zeventien. „Kamennaja”^{*)}) dat was de straat waar de eerste stenen huizen werden gebouwd. Nu zijn er zovéél stenen huizen in Krasnodon, maar alleen die straat heet Kamennaja, het was de eerste. En „Wosmidomiki”^{*)}), dat is nu alweer een hele wijk, een ver-

^{*)} De Nederlandse vertaling voor: Goloebjatnik = duivenmelker; Séno =

zameling, straten waar eerst maar acht standaardhuisjes stonden. Van alle hoeken van het land kwamen mensen naar het Donetzbekken. De eerste vraag waar ze voor stonden was „waar moet ik wonen?” De Chinees Li Fan Tsja zette ergens in het vrije veld een huisje van leem en stro inelkaar en lijmde er toen nog kamertjes aan vast, de één na de ander, als een honingraat. Die verhuurde hij aan de pasaangekomenen, totdat die begrepen hadden dat er geen reden was om Li Fan Tsja huur te betalen als ze voor niets zélf zo een lemen hutje konden bouwen. Zo ontstond de uitgebreide wijk van tegen elkaar aangeplakte lemen huisjes, die „Sjanghai” genoemd werd. Daarna verrezen er ook in de andere delen van het ravijn, dat de stad in twee stukken sneed, van die honingraten en ook aan de rand van de stad bouwde men lemen hutten. In Krasnodon werden ze nooit anders dan de Sjanghai-
nozen genoemd.

Toen de grootste schacht van de streek, mijn No. 1-bis, tussen het oude Sorokin en Jarmankin werd aangelegd, begon Krasnodon weer naar de kant van het kozakkendorp uit te dijen en vloeide er bijna mee samen. Toen werd de oude nederzetting Sorokin, die allang met de kleinere dorpjes rondom was samengegroeid, het voorstadje Perwomaika, één van de wijken van Krasnodon. Het verschil tussen Perwomaika en de andere delen van de stad lag alleen daarin, dat in het voorstadje de meeste huisjes nog oude woningen uit de kozakkentijd waren. Zij stonden los van elkaar en waren allen verschillend gebouwd. Er leefden ook nog altijd kozakken onder de nieuwe bewoners. Zij werkten niet in de mijn maar hadden zich in een paar kolchozen verenigd waarin zij zich op de graanteelt toelegden.

Oelja was net op de weg naar Worosjilofgrad gekomen, waarlangs nog steeds een bijna compacte massa soldaten, vluchtelingen en auto's naar het Oosten stroomde, toen drie stuka's met bulderende motoren vlak over haar hoofd scheerden. De soldaten en vluchtelingen renden aan twee kanten de berm van de weg af. Sommigen lieten zich in de greppel vallen, anderen zochten dekking onder een luifel of drukten zich tegen de muren van een huis aan. Oelja, die bijna onder

---

hooi; Derewjannaja (Oélitza) = houten straat; Kámennaja (oélitza) = stenen straat; van Wósjem = acht en dómik = huisje.

de voet werd gelopen, volgde de beschildeerde vogels met de zwarte kruisen op hun uitgespreide vleugels met haar blik. De stuka's, die zo laag vlogen dat het Oelja leek of zij in een storm stond, vuurden ergens achter de stad een paar korte machinegeweersalvo's af, maar zo tegen de zon in kon men niet zien waar ze zich precies bevonden. Pas na enkele ogenblikken hoorde men in de verte een paar doffe klappen, waarschijnlijk bombardeerden de machines de overgang over de Donetz.

In Perwomaiski was alles in rep en roer. Paardenkarren kwamen Oelja tegemoet en hele families maakten zich voor de vlucht gereed. Zij kende al die mensen en de mensen kenden haar, maar niemand nam enige notitie van haar of sprak haar aan.

Het vreemdste zag Zinaida Wyrikowa, de gymnasiaste, er uit. Zij zat met een gezicht waarop een ongelofelijke angst te lezen stond, tussen twee vrouwen op een wagen. De wagen was volgeladen met tassen, koffers, zakken en baaltjes meel. Een oud mannetje, dat zijn witbestoven laarzen naast het wagentje liet bungelen, kletste met alle kracht de teugels op de rug van een oude knol, in een wanhopige poging het dier tegen de berg op in galop te krijgen. Ondanks de verschrikkelijke hitte had Wyrikowa een donkerbruine duffelse jas aan, maar geen shawl of hoed en boven de ruwe kraag van haar dikke mantel staken haar twee vlechtjes vinnig naar voren.

Het huisje van Oelja's ouders lag in een kom aan het uiterste eind van het stadje. Vroeger had daar de kozakkennederzetting Gawrilof gelegen en het huis van de Gromofs was dan ook een oude kozakkenwoning.

De vader van Oelja, Matwei Maximowitsj Gromof, was een Oekrainer van geboorte die, toen hij nog een jonge man was, met zijn vader naar Jozofka was gekomen om werk te zoeken. Hij was een sterke, knappe, drieste kerel, met een blonde krullendos. Hij had de faam een eerste-klas vakman te zijn en de meisjes waren dol op hem. En het was helemaal niet verwonderlijk dat hij, toen hij in deze buurt kwam werken in de haast Bijbelse tijd dat de eerste schachten werden geboord, het hart wist te winnen van Matrona Saweljefna, toen

---

*) Jozofka — het tegenwoordige Stalino.

nog het kleine, zwartogige kozakkenmeisje Matrosja uit het dorp Gawrilof.

In de Russisch-Japanse oorlog diende hij in het 8e Moskovitische regiment grenadiers, werd zes keer gewond, waarvan twee maal zwaar en kreeg vele onderscheidingen, waaronder het Sint-Georgekruis, omdat hij in een fel gevecht het vaandel van zijn regiment had gered.

Van die tijd af ging zijn gezondheid achteruit. Korte tijd werkte hij nog als houwer in de kleine mijn, kwam er toen in dienst als koetsier en vestigde zich na zijn woelig leven hier in het dorpje Gawrilof, waar Matrosja als huwelijksgift een huisje had gekregen.

Zodra Oelja het tuinhekje van haar huis had bereikt, lieten haar krachten haar in de steek. Zij hield heel veel van haar ouders en ze had er nooit aan gedacht, kon zich, als zoveel jonge mensen, zelfs niet voorstellen, dat er ooit een moment zou komen dat zij zelfstandig haar toekomst moest bepalen. Maar nu was dat moment toch aangebroken. Oelja wist, dat haar vader en moeder veel te sterk aan hun huisje gehecht waren en bovendien te oud en te ziek om de stad te verlaten. Hun zoon was in het leger en Oelja had nog geen bepaalde werkkring gekozen, zij zou hen zeker niet kunnen onderhouden. En hun andere dochter, die veel ouder was dan Oelja en getrouwd met een kantoorbediende van de mijn, woonde bij haar ouders in en had haar eigen kinderen. Ook zij had niet kunnen besluiten het huis te verlaten. Het was al lang overeengekomen, dat, wat er ook gebeurde, zij nooit uit de plaats waar zij zo lang hadden gewoond en geleefd, zouden weggaan.

Alleen Oelja had tot op dit ogenblik nog geen duidelijk plan, geen vast doel voor ogen. Zij had altijd gevonden dat anderen haar zaakjes maar voor haar in orde moesten maken. Het ene ogenblik wilde ze in het leger gaan en dan natuurlijk alleen maar bij de luchtmacht. Ze schreef lange brieven aan haar broer, die als mecanicien bij het luchtwapen diende, of hij haar niet kon helpen op een van de luchtvaartscholen te komen. Een andere keer vond zij het toch eenvoudiger een cursus voor ziekenverpleging te gaan volgen, zoals verschillende meisjes uit Krasnodon dat deden. Op die manier kon ze dan heel vlug in werkelijke dienst gaan. Dan werd ze weer vervolgd door de geheime droom, naar het bezette gebied te gaan om daar ondergronds te werken, partisane te worden.

Maar opeens was ze dan weer bezeten door een zucht om te leren, steeds meer te leren. De oorlog zou immers niet eeuwig duren en als het vrede was, moest er toch weer geleefd en gewerkt worden en dan zouden mensen, die wat wisten, broodnodig zijn. Binnen een paar jaar zou ze best ingenieur of lerares kunnen worden! Maar er was niemand die een beslissing voor haar nam en zo kwam het ogenblik dat ze het tuinhokje open moest duwen en....

Nu voelde ze pas hoe moeilijk het leven soms kan zijn. Ze moest haar vader en moeder in de genade van de vijand achterlaten en zich verder helemaal alleen in die vreselijke onbekende wereld van ontberingen, omzwervingen en strijd storten.... Zij voelde haar benen onder zich trillen en ze wankelde bijna van plotselinge zwakte. Kon ze nu maar in haar knusse, kleine kamertje kruipen, de luiken stijf dicht doen en in haar bed vallen en zo maar heel stil blijven liggen en geen besluiten nemen. Wie had er verder wat met dat kleine zwarte meisje Oelja te maken? Je zo maar in je bed verschuilen en je knieën optrekken en verder blijven leven met al die lieve, vertrouwde mensen, kome wat komt.... Ja en wát zou er dan komen en wanneer zou het komen en zou het lang duren als het gekomen was? Misschien zou het wel helemaal niet zo verschrikkelijk zijn. Op het moment dat ze dit dacht, schrok ze van zichzelf, van de aanslag op haar zelf-respect als ze op die manier een uitweg zocht. Ze had trouwens al geen keus meer, haar moeder kwam haar tegemoet. Waar had moeder de kracht vandaan om uit bed te komen? Achter moeder kwamen haar vader, haar zuster met haar man en hun kindertjes.

Zij zagen er allen vreselijk opgewonden uit en het ene jongetje hilde.

„Waar heb je toch al die tijd gezeten, hartje? De hele ochtend was je niet te vinden. Ga maar gauw naar Anatoli voor hij weg is, vlug hartje!” riep haar moeder en de tranen, die ze niet eens meer probeerde weg te vegen, rolden over haar bleekbruine, gerimpelde gezicht.

Het haar van de moeder was nog altijd zwart, hoewel ze toch al oud was en een beetje gebogen liep. Haar donkere ogen waren heel mooi en leken op die van een grote wilde vogel. En ze had een sterk karakter, haar man en dochters luisterden altijd naar haar verstandige raadgevingen. Maar nu was het uur gekomen, dat haar jongste zelf een beslissing

moest nemen en dat brak het laatste restje van haar kracht.

„Wie heeft me gezocht? Anatoli?“, vroeg Oelja snel.

„Ze zijn hier geweest van het districtsbestuur“, zei de vader, die met zwaar langs zijn lichaam bengelende armen achter zijn vrouw stond.

Wat was hij al oud! Hij was al zo goed als kaal en alleen om zijn kruin en aan de slapen was nog iets te zien van zijn vroegere lokken. Dat beetje haar was nog steeds gekruld maar in zijn donkere rossige grenadierssnor zat al heel veel wit en de stoppels op zijn wangen en kin waren grijs. Zijn neus had een goorblauwe kleur en zijn steenrode gezicht, het gezicht van een soldaat, was gerimpeld en gegroefd.

„Vlug nou toch, hartje, ga nu“, herhaalde de moeder. „Of nee, wacht maar, ik zal Anatoli roepen“. En klein en oud als ze was, liep ze tussen de hekjes door naar de tuin van buurman Popof, wiens zoon Anatoli dat jaar samen met Oelja van de school in Perwomaika was gekomen.

„Gaat U nu maar liggen, moeder, ik ga zelf wel“. Oelja rende haar moeder achterna, maar die was al bij de kerseboompjes en zo draafden ze samen verder, de oude en de jonge vrouw.

De tuinen van de Gromofs en de Popofs lagen naast elkaar en waren gescheiden door een droge sloot met een reep kippengaas op de bodem. Hoewel ze hun hele leven naast elkaar hadden gewoond, had Oelja Anatoli nooit goed leren kennen, hoewel zij hem op school en op de vergaderingen van de komsomol, waar hij vaak voordrachten hield, geregeld zag. Toen zij nog klein waren had hij zijn eigen jongensliehebbereien en toen hij in de hogere klassen kwam, lachte iedereen hem uit, omdat hij bang was voor meisjes. En inderdaad, als hij Oelja of een ander meisje tegenkwam, raakte hij zo in de war, dat hij zelfs niet kon groeten en als hij al goedendag zei, kreeg hij zo een kleur, dat hij daar ieder meisje mee aan het blozen maakte. Daarom lachten ook de meisjes hem vaak uit. Toch had Oelja wel achting voor hem. Hij was zo knap en verstandig en ingetogen, hij hield van dezelfde gedichten als zij en hij verzamelde kevers en vlinders, stenen en planten.

„Taisja Prokofjefna! Taisja Prokofjefna!“ riep Oelja's moeder, terwijl ze zich onder het kippengaas doorwerkte, „Toljetsjka! Oelja is er...“

Ergens aan de andere kant van de greppel, achter de bomen,

klonk het dunne stemmetje van Anatoli's zusje en daar kwam hij zelf ook al tussen de kleine, ver uit elkaar staande kerseboompjes aanlopen. Hij had een Oekraïns hemd aan, dat langs het boord en de mouwen geborduurd was en een Oesbekisch kalotje achter op zijn hoofd, om zijn lange strokleurige haren op hun plaats te houden. Zijn altijd ernstige, magere en bruingebrande gezicht met de lichte wenkbrauwen was een en al opwindend en hij zweette zo, dat er grote ronde vochtplekken onder zijn oksels te zien waren. Hij dacht er nu blijkbaar helemaal niet meer aan, dat hij eigenlijk verlegen moest zijn.

„Oeljana.... ik zoek je de hele ochtend al, weet je. Ik heb alle jongens en meisjes afgerend en ik heb Vitka Petrof met zijn wagen voor je vastgehouden. Ze zijn hier. Zijn vader is woest. Maak je direct klaar”, zei hij vlug.

„Wij hebben er niets van geweten. Van wie komt die order?”

„Opdracht van het districtsbestuur. We moeten allemaal weg. De Duitsers kunnen ieder ogenblik hier zijn. Ik heb iedereen gewaarschuwd. Maar van jullie troepje was er niemand te vinden. Ik heb me ontzettend zenuwachtig gemaakt. En toen kwam Vitka Petrof met zijn vader uit Pogoreli aanzetten. Zijn vader is in de burgeroorlog al partisaan geweest tegen de Duitsers. Hij moet natuurlijk direct verdwijnen en hij mag eigenlijk helemaal niet opgehouden worden. En stel je nou voor, dat Vitka mij toch speciaal is komen ophalen. Dat is nog eens een vriend! Zijn vader is houthakker en bij de houtvesterij hebben ze beste paarden. Ik heb ze natuurlijk vastgehouden. De ouwe aan het schelden en toen heb ik tegen hem gezegd: „U bent zelf oud-partisaan en U begrijpt heel goed, dat je een kameraad niet in de steek kan laten en bovendien zegt iedereen dat U nooit bang bent. Nou, en nu wachten we op je”, ratelde Anatoli aan één stuk door. Het was duidelijk dat hij Oelja zonder uitstel wilde laten delen in alles wat hij had meegemaakt en hij keek haar met zijn, nu eens lichtgrijze dan weer blauwe ogen, recht aan. Die ogen hadden plotseling glans gekregen en dat gaf zijn wat bleke gezicht iets meeslepends.

Hoe kwam het, dat zij vroeger altijd had gedacht, dat hij een nietszeggend gezicht had? Uit de lijn van zijn volle lippen, uit zijn brede, krachtige neusvleugels sprak nu een uitdrukking van grote zielskracht.

„Tolja”, zei Oelja, „Tolja.... jij....”. Haar stem trilde en ze

stak hem haar smalle bruine hand over het kippengaas toe. En toen werd hij weer verlegen.

„Vlug, vlug”, zei hij, bang haar zwarte ogen, waarvan hij het gevoel had, dat zij als vlammen door hem heen sloegen, te ontmoeten.

„Ik heb alles klaargemaakt. Ga jullie maar naar de voordeur. Ga nou, ga nou....” zei Oelja's moeder en de tranen rolden, de een na de ander, langs haar wangen.

Tot op dat ogenblik had de moeder nog niet echt kunnen geloven, dat haar dochter helemaal alleen die grote, in stukken gevallen wereld in zou gaan. Ze wist wel, dat het gevaarlijk voor haar zou zijn als ze zou blijven en nu ging ze tenminste op weg met goede mensen en onder leiding van een volwassen man. Maar toch, dit betekende voor haar het einde van de wereld.

„Tolja, heb je Walja Filatowa ook gewaarschuwd?” vroeg Oelja met vaste stem. „Je weet toch, dat ze mijn beste vriendin is en dat ik zonder haar niet weg kan gaan!”

Op het gezicht van Anatoli tekende zich zo een oprechte bezorgdheid af, dat hij die niet kon en ook niet wilde verbergen.

„Maar die paarden zijn niet van mij en we zijn al met z'n vieren, ik weet werkelijk niet wat ik doen moet”, zei hij verward.

„Maar je begrijpt toch wel, dat ik haar niet in de steek kan laten en zo maar weg gaan?”

„Het zijn natuurlijk heel sterke paarden, maar toch.... met vijf man.....”

„Luister eens Tolja, ik dank je voor alles wat je gedaan hebt, voor alles en alles.... Gaan jullie nou maar en dan kom ik wel met Walja.... te voet”, zei Oelja vastbesloten. „Goede reis”.

„Heer in de hemel, te voet? Hartje van me, ik heb al je jurken en je was in een koffer gedaan en wat moet er nou met je matras?” En de moeder begon, als een klein meisje met haar vuisten langs haar gezicht wrijvend, hardop te huilen.

Anatoli verbaasde zich in het geheel niet over Oelja's trouw aan haar vriendin, hij vond het zelfs heel gewoon. Het zou hem eerder verbaasd hebben als Oelja iets anders had gedaan en gezegd. Daarom sputterde hij ook niet tegen, daarom werd hij ook niet kwaad of ongeduldig, maar zocht hij alleen een uitweg in deze moeilijke situatie.

„Maar ga het haar dan eerst vragen!”, riep hij uit. „Misschien

is ze al weg en misschien gaat ze helemaal niet, ze is toch geen komsomolka".

"Ik ga wel even naar haar toe", zei Matrona Saweljefna opgewonden. Zij had in haar zenuwachtigheid helemaal vergeten, dat ze eigenlijk erg ziek was en dacht dat zij weer alles aankon.

"Gaat U nou naar bed, moeder, ik zal het zelf wel doen", zei Oelja een beetje ongeduldig.

"Tolja, komen jullie nog?", riep de krachtige stem van Viktor Petrof uit het huisje van de Popofs.

"Hun paarden zijn natuurlijk wel goed.... Desnoods gaan we om de beurt naast de wagen lopen", dacht Anatoli hardop.

Maar Oelja hoefde haar vriendin niet te gaan opzoeken. Toen zij met haar moeder het trapje naar hun huis opging, stond daar tussen het trapje en de schuur, temidden van Oelja's huisgenoten, Walja Filatowa. Ze zag er smalletjes en, ondanks haar bruinverbrande huid, bleekjes uit.

"Waljoesja, maak je vlug klaar. Er zijn paarden en we zullen ze wel overhalen om ons alle twee mee te nemen", zei Oelja vlug.

"Wacht even, ik moet je iets zeggen", zei Walja, haar bij de hand nemend. Haar gezichtje stond heel ernstig en werd nog bleker. Zij liepen de tuin in.

"Oelja", zei Walja, terwijl zij haar vriendin met een oprecht en diep verdriet in haar ogen aanzag. "Oelja, ik ga niet weg... ik.... Oelja", zei ze opeens heel luid. "Jij bent een bijzonder mens, ja heus, in jou zit iets sterks en groots. Jij kan alles. Mijn moeder heeft gelijk, God heeft jou vleugels gegeven...". Oeljetsjka, jij bent alles wat ik op de wereld heb", zei Walja warm. "Jij bent het liefste en het beste, dat ik ooit gehad heb, dat ben je, maar... ik... ik ga niet me je mee. Ik ben maar een heel gewoon meisje, dat weet ik heel goed en ik heb ook altijd alleen maar aan gewone dingen gedacht. Kijk, heb ik gedacht, nou ga ik eerst wat leren en dan werken en dan ontmoet ik een knappe, goeie man en daar ga ik mee trouwen en dan krijg ik kinderen, een jongen en een meisje en dan hebben we samen een gelukkig en gewoon leven. En verder heb ik nooit aan iets anders gedacht. Oeljetsjka.... ik kan niet vechten. Ik ben bang, dat ik er dan op een gegeven moment helemaal alleen voor kom te staan. Ja, ik zie nu wel, dat er niets meer van mijn dromen over is gebleven, maar mijn moeder is al zo oud en ik heb nog nooit iemand iets

kwaads gedaan. Niemand kent me of weet wat van me en.... en nou blijf ik hier en.... vergeef het me maar", en zij veegde haar tranen af met het zakdoekje, dat ze de hele tijd in haar hand had verfrommeld.

Oelja omhelsde haar plotseling, drukte haar tegen zich aan en begon, boven dat vertrouwde, geurende hoofdje zachtjes te huilen. Van heel klein af waren ze vriendinnen geweest. Ze waren samen naar school gegaan en hadden al die jaren bij elkaar in de klas gezeten. Ze hadden hun eerste meisjes-vreugden en verdrietjes en geheimen met elkaar gedeeld. Oelja was nogal gesloten en sprak zich alleen bij heel bijzondere gelegenheden uit, maar Walja vertelde haar altijd alles, hoewel zij Oelja's ontboezemingen vaak niet geheel kon bevatten. Maar wie jong is bekommert er zich weinig om of hij begrepen wordt. De grote vreugde ligt in het gevoel van vertrouwen en in de mogelijkheid alles met iemand te kunnen delen. Nu bleek pas goed, hoe verschillende karakters zij hadden. Toch hadden zij zoveel zuivere, lichte dagen in hun tere meisjesvriendschap doorleefd, dat dit afscheid hen ontzettend pijn deed. Walja voelde, dat zij nu afstand deed van het grootste en het mooiste in haar leven en dat wat overbleef alleen maar grauw, onbekend en verschrikkelijk zou zijn.

En Oelja wist, dat zij nu de enige mens verloor aan wie ze zich in momenten van geluk of van grote zielsverwarring geven kon zoals ze was. Het kon haar weinig schelen of haar vriendin haar begreep, ze wist alleen maar, dat ze bij haar altijd een grote oprechtheid zou vinden — goedheid en overgave, liefde en simpele tederheid. En Oelja schreide, omdat ze nu volwassen geworden was. Zij ging de wereld in en zij ging alleen.

Nu eerst herinnerde zij zich, hoe Walja de lelie-uit haar haar had gehaald en op de grond gegooid. Ze begreep nu ook, waarom Walja dat had gedaan. In dat ogenblik van spanning en ellende had Walja voorvoeld, hoe zinloos het zou zijn, als haar vriendin een bloem in haar haren droeg, terwijl de mijnen werden opgeblazen en daarom had ze haar die lelie afgenomen. Maar daaraan zag men toch ook, dat Walja niet zo een gewoon meisje was en dat zij veel begreep.

Een voorgevoel zei hun, dat het de laatste maal was dat ze zo dicht en innig bij elkaar zouden zijn. Zij wisten dat zij nu voor altijd afscheid namen, dat zij van nu af aan niet meer bij elkaar hoorden. Daarom schreiden zij nu met hun hele

hart, zonder zich voor hun tranen te schamen en zonder een poging zich te beheersen.

Er werden veel tranen vergoten in die jaren, niet alleen aan de Donetz maar in het gehele vernielde, afgebrande, met bloed en zweet doordrenkte sowjetland. Daar waren tranen bij van onmacht en angst en van ondragelijke lichamelijke pijn. Maar vele waren ook de heilige, edele tranen, de heiligste en edelste die de mensheid ooit vergoot.

Zodra de lange boerenwagen met het schuine traliewerk naar de voordeur van de Gromofs ratelde, maakte Oelja zich van haar vriendin los. Ze legde de onderkant van haar handpalm als een kussentje tegen haar ogen en wreef haar tranen weg. Haar gezicht stond alweer gewoon.

„Dag Walja....”

„Dag Oeletsjka....”. Walja hilde nog terwijl ze het zei.

De wagen stond voor de deur. Hij was volgeladen met bundeltjes kleren, tassen en koffers en aan de disselboom stonden twee stevige bruine paarden. Een man van middelbare leeftijd met een vlezig, sterk gezicht, in een soort van militair hemd en met een leren pet op, hield de teugels vast. Achter de wagen stond, rood en bezweet van het haasten, de moeder van Anatoli, Taisja Prokofjefna. Haar gezicht was behuild, maar zij zag er gezond uit met haar lichte ogen en haren van kozakkenblondine. Naast haar stond Anatoli's zusje, Natasja. Zijn vader was al vanaf de eerste dag van de oorlog aan het front.

Anatoli zat al op de bok en naast hem zat een donkerharige jongen met een treurige uitdrukking op zijn vriendelijke gezicht, Viktor Petrof. In zijn handen hield hij een gitaar die in een zachte doek gewikkeld was.

Oelja draaide zich om en liep met houterige, stijve passen op haar huisgenoten toe. Iemand droeg haar koffer en een paar pakjes naar de wagen. De moeder, met haar ogen van grote wilde vogel, strompelde haar tegemoet.

„Moedertje”, zei Oelja.

De moeder maakte nog een klein hulpeloos gebaar met haar uitgemergelde handjes en zakte toen, als levenloos, in elkaar.

IV.

Vanaf de tijden der grote volksverhuizing hadden de steppen van de Donetz niet zulk een stroom mensen over zich heen zien gaan, als in die Julidagen van het jaar 1942. In de gloeiende zon liepen daar langs de wegen en voetpaden de terugtrekkende afdelingen van het Rode Leger met hun karren en wagens, hun kanonnen en hun tanks. Daar liepen kindertehuizen en kleuterscholen, kudde vee, vrachtwagens en vluchtelingen, die in onregelmatige colonnes of kriskras door elkaar heen hun met kleren en kinderen volgeladen kruiwagentjes voortduwden. Zij vertraptten het rijpende en het al gerijpte koren en het kon niemand iets schelen, de man, die het koren gezaaid had niet en de man die het vertrapte niet. Het koren was waardeloos geworden, het bleef achter voor de Duitsers. De aardappelvelden van de kolchozen en sowchozen*) stonden voor iedereen open. De vluchtelingen haalden een paar aardappelen uit de grond en roosterden ze in de as van vuurtjes die ze met de paaltjes van de omheiningen hadden gestookt. Iedereen die kwam of ging had een paar augurken, tomaten of meloentjes in de hand. En er hingen zulke stofwolken boven de steppe, dat men, zonder met de ogen te knippen, in de zon kon kijken.

De inname van het belangrijke spoorwegcentrum Millerowo, en de voortgezette opmars van de Duitse gemotoriseerde eenheden in de richting van Morozofskaja, aan de spoorweg van het Donetzbekken naar Stalingrad, sneed de provincies Worosjilofgrad en Rostof van het centrum van het land af, bedreigde Stalingrad en isoleerde het Zuidelijke front.

Iemand, die zich in deze stroom meegevoerd voelde als een zandkorreltje in een bruisende rivier en die meer lette op wat zich in zijn eigen hart afspeelde dan op wat er om hem heen gebeurde, had kunnen denken dat deze gehele exodus het resultaat was van een zinloze en doelloze paniek.

---

*) Sowchoz = staatsboerderij.

In werkelijkheid echter was het een op deze schaal nog niet voorgekomen verplaatsing van mensenmassa's en goederen, die werd geleid door een ingewikkeld georganiseerd apparaat van honderden en duizenden grote en kleine mensen, door het staatsmechanisme in oorlogstijd.

De Zuidelijke legers gingen op weg naar Nowotsjerkassk en Rostof om de Don over te steken voordat de Duitse vang-arm hen vanuit het Noorden zou omvatten. Overal waar zij langs kwamen lieten zij sterke afdelingen achter voor de verdediging van de flanken. In de richting van diezelfde plaatsen aan de Don gingen de uit Worosjilofgrad en omgeving ge-evacueerde bedrijven en organisaties.

Andere, kleine eenheden van de terugtrekkende legers splitsten zich van de grote stroom af en bewogen zich in de richting van Kamensk, een stad op ongeveer 40 kilometer van Krasnodon, iets ten Zuiden van Millerowo, waar de spoorweg van Woronezj naar Millerowo de Noordelijke Donetz snijdt. Weer andere troepen gingen over Lichaja naar Belokaliwentsk aan de spoorweg Donetzbekken-Stalingrad, ook naar het punt waar de spoorweg de Noordelijke Donetz oversteekt. Die afdelingen moesten de Noordelijke rechterflank van de terugtrekkende legers dekken.

Zoals het altijd bij snelle terugtochten gaat, bleef het niet bij het wel georganiseerde maar toch moeilijke vervoer van grote massa's soldaten en burgers. Langs alle wegen en dwars door de steppe heen trokken vluchtelingen en kleinere organisaties met hun levende en dode have, kleine groepjes soldaten die in de gevechten hun verbinding hadden verloren, verdwaalde militaire wagens, troepen die door hun vele gewonden en zieken achtergebleven waren of die geen transportmiddelen meer hadden. Die grote en kleine groepen mensen trokken allen naar het Oosten of Zuid-Oosten, hoewel zij geen vastomlijnd doel voor ogen hadden. Zij liepen en reden naar waar het hen het gemakkelijkste en het voordeligste uitkwam. Zij hadden geen begrip van wat er in werkelijkheid aan het front gebeurde en zo trokken zij maar voort; zij bonden alle aderen en slagaderen van het grote oorlogslichaam af en wel voornamelijk bij de bruggenhoofden van Donetz en Don. Binnen de vierentwintig uur wemelden hele kudden mensen, auto's en karren rond de veerboten en pontonbruggen die ieder ogenblik door de vijand uit de lucht werden gebombardeerd.

Hoe onzinnig het in deze situatie ook was om naar Kamensk te gaan, terwijl de Duitsers al lang aan de andere kant van de rivier waren, toch trok een groot deel van de vluchtelingen uit Krasnodon juist in deze richting omdat ook verschillende troepen die kant uitgingen. En in die stroom dreef, zonder zin of doel, ook de met twee stevige bruine paarden bespannen boerenwagen van Oelja Gromowa, Anatoli Popof en Viktor Petrof.

Nauwelijks waren de laatste huizen van Perwomaika uit het gezicht verdwenen en schommelde de kar tussen andere wagens over de steile helling van de heuvels, toen plotseling weer een spookachtig gehuil van motoren als uit een gat in de hemel aan kwam gieren en een paar stuka's over hun hoofden raasden om de straatweg onder vuur te nemen.

De vader van Viktor, een energieke, grote man met een leren pet op, een vlezig gezicht en een zware stem werd doodsbleek.

„De steppe in! Liggen!“, riep hij in panische schrik. Maar de jongens waren al van de kar afgewipt en wierpen zich in het koren. Viktors vader liet de teugels los en sprong ook van de wagen. Op hetzelfde ogenblik was hij al verdwenen alsof hij in rook was opgegaan. Het was net of hij geen grote houthakker was met zware laarzen aan, maar een ijle geest. Alleen Oelja zat nog in de kar, ze wist zelf niet waarom zij niet wegliep. Voordat zij op de grond kon springen, gingen de opgeschrikte paarden er met zo een vaart vandoor dat zij haast uit de wagen viel. Ze probeerde de leidsels te pakken maar ze kon er net niet bij. De paarden renden bijna tegen een andere wagen op, steigerden en schoten naar rechts weg, waardoor de strengen bijna braken. Met één hand klemde Oelja zich aan de rand van de wagen, met de andere hield ze een zware baal vast. Ze spande al haar krachten in om niet van de kar te vallen want dan zou ze zeker vertrapt worden door de andere paarden die ook dol van angst waren.

De grote, bruine paarden renden wild tussen de mensen en wagens door over het platgetrapte koren en steigerden en briesten dat het schuim hen in grote vlokken langs de mond vloog. Plotseling sprong een lange, breedgeschouderde blonde jongen van een van de andere wagens af en even leek het of hij door de dol geworden dieren onder de voet gelopen zou worden. Oelja begreep niet direct wat er gebeurde, maar een paar seconden later zag ze zijn jonge,

schitterende ogen tussen de paardenkoppen opduiken. Zijn frisse gezicht stond hevig gespannen en hij had kleine rode vlekjes op zijn uitstekende jukbeenderen. Hij hield het éne trappelende paard vlak bij het bit aan het leidsel vast en stond tussen het dier en de dissel in. Hij ging een beetje dichterbij het paard staan om niet door de boom omver gedrukt te worden.

Hij zag er heel netjes uit, zoals hij daar stond met een keurig opgeperst grijs costuum, een donkerrode das en het zorgvuldig opgevouwen puntje van een zakdoek uit zijn linker borstzakje. Met zijn vrije hand probeerde hij het andere paard bij het leidsel te grijpen. Alleen aan de spieren die onder zijn grijze jasje opbilden en aan de scherp afstekende aderen aan zijn gebruinde pols kon men merken hoeveel krachtsinspanning hem dat kostte.

„Kalm nou maar, kalm maar”, zei hij zachtjes maar bevelend.

Zodra hij het tweede paard bij het bit had, werden de beide dieren rustig. Zij schudden nog een beetje met hun manen en loensden met wilde ogen naar de jonge man, maar hij liet ze niet los voordat ze weer helemaal gekalmeerd waren.

Toen liet hij de leidsels los en het eerste wat hij, tot Oelja's grote verbazing deed, was met zijn handpalmen de een beetje in de war geraakte haren van zijn keurige scheiding glad te plakken. Daarna keken zijn grote ogen Oelja aan en glimlachte zijn bezweet jongensgezicht haar breed en vrolijk toe.

„G-goeie paarden, ze w-waren er bijna vandoor geweest”, zei hij even stotterend, terwijl hij met die brede glimlach Oelja aan bleef kijken. Zij hield zich nog aan de rand van de wagen en de baal vast en keek met van opwinding even uitgezette neusvleugels vol respect naar zijn zwarte ogen.

De mensen gingen naar de weg terug en zochten hun wagens en auto's weer op. Hier en daar stonden groepjes vrouwen bij elkaar. Waarschijnlijk lagen daar doden of gewonden, want uit de groepjes hoorde men gekerm en jammerklachten.

„Ik was zo bang dat ze je met de dissel zouden rammen”, zei Oelja met van opwinding trillende mondhoeken.

„Ik was er zelf ook bang voor. Maar het zijn geen kwaai paarden, het zijn ruinen”, zei hij naief en streek met zijn lange vingers achteloos langs de glanzend-zwetende hals van het paard dat het dichtst bij hem stond.

Ergens in de verte, van de andere oever van de Donetz,

klonken een paar doffe en toch droge knallen van vallende bommen.

„Ik heb zo een medelijden met al die mensen“, zei Oelja, om zich heen kijkend.

Zo ver het oog reikte stroomden de mensen van twee kanten naar de weg en als een woelige rivier golfde de colonne weer voort.

„Ja, die arme mensen....Voor al de moeders, die maken heel wat mee. En er staat ze nog veel meer te wachten“, zei de jongen opeens ernstig en over zijn voorhoofd liepen een paar lange, scherpe groeven die niet bij zijn leeftijd pasten.

„Ja....“, fluisterde Oelja en zij zag het kleine figuurtje van haar moeder weer op de uitgedroogde grond van hun voortuintje liggen.

De vader van Viktor Petrof dook weer, even plotseling als hij verdwenen was, naast de paarden op en begon met overdreven nauwkeurigheid de strengen en leidsels na te zien. Achter hem aan kwamen Anatoli met een schuld bewust lachje op zijn ernstige gezicht en de ook wat verlegen ronddraaiende Viktor weer naar de wagen toe.

„Is mijn gitaar nog heel?“, vroeg Viktor snel, bezorgd in de wagen kijkend. Pas toen hij tussen de koffers zijn in een deken gewikkelde gitaar zag liggen, keek hij Oelja met zijn wat treurige en toch wakkere ogen aan en begon te lachen.

De jongen die de paarden had tegengehouden dook onder de disselboom en het hoofd van het ene paard door en liep met lichte passen op de jongens toe.

„Anatoli!“, riep hij blij.

„Oleg!“

Ze grepen elkaar stevig met twee handen bij de ellebogen en Oleg draaide zich tegelijkertijd naar Oelja, terwijl hij hartelijk en vrolijk begon te lachen.

„Kosjewoi“, stelde hij zich voor, haar de hand toestekende.

Zijn ene schouder, de linker, was wat hoger dan de andere. Hij was heel jong, bijna een kind nog, maar zijn bruin-gebrande gezicht, zijn lange postuur en zelfs het gemak, waarmee hij zijn nette kleren droeg en zijn even stotterende manier van spreken drukten zoveel goedheid, frisse kracht en eenvoud uit, dat Oelja direct vertrouwen in hem had.

Met de natuurlijke opmerkingsgave van de jongeman die een meisje beziet, omvatte hij in één blik haar mooie figuurtje in het witte blousje en donkere rok, haar lenige sterke taille

van dorpsmeisje dat gewend is aan het werk op het veld, haar zwarte ogen en weelderig haar, haar fijn gemodelleerde neusvleugels en haar lange bruine benen, die tot net onder de knie door haar rok bedekt werden. Hij kreeg opeens een kleur, draaide zich vlug naar Viktor om en drukte hem een beetje verward de hand.

Oleg Kosjewoi had de grote Gorkischool, die in het stadspark van Krasnodon lag, bezocht. Hij zag Oelja en Viktor voor het eerst van zijn leven; maar met Anatoli had hij die onbekommerde vriendschap gesloten zoals die vaak tussen actieve komsomoltzen bestaat, een vriendschap van de ene bijeenkomst op de andere.

„Dat we elkaar nu weer hier moeten tegenkomen“, zei Anatoli. „Weet je nog hoe we een paar dagen geleden met de hele club bij je langs kwamen om een beetje water te drinken en je ons aan je grootmoeder voorstelde?“, lachte hij. „Waar is ze nu, gaat ze met je mee?“

„N-nee, Oma is thuisgebleven, moeder ook“, zei Oleg en hij kreeg weer die lange groeven in zijn voorhoofd. „We zijn met z'n vijven: Kolja, de broer van m'n moeder, maar geen mens noemt hem ooit oom“, glimlachte hij. „Dan zijn vrouw en hun zoontje en d-dan nog een ouwe voerman, die de weg weet en het paard ment“, ging hij voort, met een knikje van zijn hoofd naar de brik wijzend vanwaar men hem al riep.

De brik, die met een kittig paardje bespannen was, reed nu voor en de twee bruinen van Petrof volgden het wagentje van zo nabij, dat degenen, die er in zaten, de warme adem van de twee dieren in hun nek konden voelen.

De oom van Oleg Kosjewoi, Nikolai Korostyljef, ingenieur bij de geologische afdeling van de steenkolentrust, een knappe man met donkere wenkbrauwen en bruine ogen in een flegmatiek gezicht, plaagde zijn neef een beetje met Oelja. Hij was maar een jaar of zeven ouder dan Oleg en zij hadden op voet van volkomen gelijkheid vriendschap gesloten.

„Daar kom je niet meer onderuit, broer“, bromde hij ernstig, zonder naar zijn neef te kijken. „Het is geen kleinigheid om zo een meisje het leven te redden. Dat wordt trouwen, of je wilt of niet. Heb ik gelijk of heb ik geen gelijk, Marina?“

„Schei toch uit, ik ben zo geschrokken“.

„Is ze soms niet mooi?“, vroeg Oleg haar. „Het is gewoonweg een wonder zo knap als ze is“.

„En Lenotsjka dan....? Ach, ach, ons vlindertje Oletsjka

fladdert weer", zei de tante, hem met haar zwarte ogen even recht aankijkend.

Tantetje Marina was het mooiste tantetje dat ooit uit de Oekraïne gekomen was. Ze leek wel zo van een plaatje afgehaald met haar Oekraïense blouse, haar zwarte halsketting, haar witte tanden en weelderig haar, dat als een donzige wolk om haar hoofd stond. Zelfs de avonturen van deze reis konden haar niet verhinderen er aardig uit te zien. Ze hield haar driejarig zoontje in haar armen. Het mollige ventje was bijzonder levenslustig en lawaaide uit alle macht tegen alles wat hij om zich heen zag. Hij had nog niet begrepen in welk een verschrikkelijke wereld hij terecht gekomen was.

"Ik zeg maar zo: Lenotsjka is precies goed voor onze Oleg en dat meisje daar ziet er wel aardig uit maar ze zal toch niet verliefd op hem worden, want Oleg is nog maar een klein jongetje en zij is gelukkig nog maar een klein meisje", ratelde tante Marina vlug, terwijl ze onrustig naar de hemel keek. "Als een vrouw een beetje ouder wordt, dan vindt ze jonge jongens aardig, maar als ze zelf nog zo jong zijn, worden ze niet verliefd op iemand die jonger is dan zij, dat weet ik van mezelf", zei ze zo vlug, dat men kon merken dat ze inderdaad nogal geschrokken was.

Lenotsjka Pozdnysjewa was een meisje uit de klas van Oleg dat in Krasnodon was achtergebleven. Hij was eerst bevriend met haar en later verliefd op haar geworden. Vele bladzijden van zijn dagboek waren aan haar gewijd. Was het misschien inderdaad niet mooi van hem tegenover Lenotsjka dat hij zo geestdriftig Oelja's lof zong? Maar wat kon daar voor verkeerds in zitten? Hij had Lenotsjka immers al voor altijd in zijn hart gesloten en daar zou ze blijven ook, terwijl Oelja....

En hij zag Oelja weer voor zich en de paarden en hij voelde weer de adem van het vandehandse paard in zijn gezicht. Zou Marina misschien toch gelijk hebben en zou zij nooit verliefd op hem worden omdat hij een beetje jonger was dan zij? Ons vlintertje Oletsjka....

Hij was verliefd en wist het.

De twee wagens, de brik en de boerenkar met het schuine traliwerk, rolden nog lang door de steppe, pogend de colonne voorbij te rijden. Maar er waren nog honderden en duizenden mensen meer, die evenals zij zo vlug mogelijk weg probeerden te komen en overal waar men keek, zag men dezelfde zee van mensen, auto's en karren.

Zo werden de herinneringen aan Lena en Oelja langzaam uit Olegs gedachten verdrongen door het beeld van die eindeloze mensenzee, waar als een paar kleine scheepjes de twee wagens in rondtreven, de brik met het kittige paardje en de boerenkar met de twee stevige bruinen.

Oneindig ver strekte de steppe zich naar alle kanten uit. Aan de horizon dreven wat rookpluimen van branden en alleen heel ver naar het Oosten stonden een paar blanke wolkenflarden aan de blauwe hemel. Ze zagen er uit alsof er elk ogenblik een paar witte engelen met zilveren bazuinen uit konden komen.

Toen dacht Oleg aan zijn moeder en haar zachte, lieve handen.

....Moedertje! Ik herinner me jouw handen vanaf het ogenblik, dat ik besepte, dat ik op de wereld was. 's Zomers waren ze altijd bruin van de zon en zelfs in de winter ging dat bruin er niet helemaal af. Het was zo een lieve mooie kleur, helemaal glad en alleen waar de aderen over je hand liepen, leek het een beetje donkerder. Misschien waren je handen wel hard en ruw, je hebt er zoveel mee moeten werken, maar ik vond ze altijd lief en zacht en hield er zo van om ze te zoenen, precies op die donkere adertjes. Zolang ik mezelf ken, van het eerste moment tot het laatste, toen je je armen om m'n hals sloeg en nog een keer je hoofd tegen mijn borst legde, herinner ik me je handen zoals ze aan het werk waren. Ik zie ze voor me hoe je ze in het zeepsop stopte als je de lakens van mijn kinderbedje waste, toen die nog zo klein waren dat ze wel op luiers leken. En ik herinner me hoe je er het juk mee aanpakte, als je 's winters met je dikke jas aan water ging halen. Je had dan wanten aan, heel kleine en je handen waren net zo donzig en zacht als het bont van die wantjes. Ik zie je vingers met een beetje gezwollen gewrichten me weer de letters in het leesboek aanwijzen en ik zeg je na: a-a-p, aap. Ik zie je sterke hand weer met de sikkels het graan afslaan, dat je met je andere hand bij elkaar had gehaald. Dan blonk de sikkels heel even op en dan kwam die soepele, o zo vrouwelijke beweging waarmee je de aren op een hoop wierp.

Ik zie je rode, stijf-opgezwollen handen die was doen in het ijzige water van het wak, dat we eens in het ijs hadden gehakt. Dat was toen we alleen woonden, wij tweeën helemaal alleen op de wereld, leek het soms. Ik weet nog, hoe je een splinter uit m'n hand wist te halen zonder dat ik er iets

van merkte en hoe je vingers altijd direct de draad in de naald kregen als je zat te naaien en te zingen, te zingen voor jou en voor mij alleen. Er was niets op de wereld, dat jouw handen niet konden doen, dat hen te zwaar of te vies was. Ik heb je handen gezien terwijl ze klei en koemest door elkaar kneedden om er de kieren in de muur mee te stoppen en ik heb ze gezien hoe ze uit je zijden mouwen kwamen als je een glas rode Moldavische wijn ophief.

En met hoeveel liefde en tederheid sloeg je je armen om de hals van m'n stiefvader als hij met je stoeide en je optilde. Mijn tweede vader, die je hebt geleerd van mij te houden en waar ik voor voelde als voor mijn eigen vader, alleen al omdat jij van hem hield.

Maar tot in alle eeuwigheid zal ik me het best herinneren hoe die warme, zachte handen van jou over mijn haren en hals en borst streken toen ik half bewusteloos in mijn bed lag. Wanneer ik mijn ogen ook openmaakte, altijd was jij vlak bij me. 's Nachts brandde er een klein lampje in de kamer en je keek naar me met bijna dichtgevalen ogen. Zoals je daar dan in het halfdonker stond, rustig en helder, leek je op een heiligenbeeld. Ik kus je zuivere, heilige handen, moedertje van me!

Je hebt je zonen in de oorlog zien trekken — en als jij zelf het niet bent dan is het een andere moeder die net zo is als jij. Sommige van je kinderen zul je nooit meer terugzien. Je wacht en je wacht en ze komen maar niet, ze blijven weg, voor altijd. En als die ellende jou voorbij gaat dan treft hij een ander, ook een moeder, net als jij. Maar als er in dagen van oorlog toch nog een stuk brood is te krijgen en als de mensen kleren aan hun lijf hebben en er treinen rijden en de kersebomen in de tuintjes bloeien en er vuur in de haard brandt en een onzichtbare kracht een zieke of gewonde soldaat van de grond optilt, dan zijn het ook de handen van mijn moedertje die dat doen, de handen van mijn moeder of van een ander z'n moeder.

Kijk nu eens om je heen, jongens, vrienden van me, kijk om je heen zoals ik dat doe en zeg me dan of er iemand op de wereld is, die je meer verdriet hebt aangedaan dan je moeder. Zijn hun haren niet grijs geworden door mijn en jouw en zijn, door onze mislukkingen en fouten? Hebben ze al hun verdriet niet aan ons te wijten? En zo komt het uur dat je aan het graf van je moeder staat en dat dit allemaal weer als een kwellend berouw in je hart terugkomt. Moedertje, vergeef me! Vergeef

me, moeder. Jij bent immers de enige in de hele wereld die vergiffenis kan schenken. Leg je handen op m'n hoofd net als toen ik nog een kleine jongen was en vergeef me....

Deze, maar misschien ook wel niet precies déze gedachten en gevoelens verdrongen zich in Oleg's hart. Hij kon maar niet vergeten, dat zijn moeder „daar” achtergebleven was en dat baboesjka*) Wera, zijn vriendin in lief en leed, die toch ook een moeder was, de moeder van zijn moeder en van oom Kolja, die daarnet nog allerlei rare dingen zat te brommen, dat dat grootmoedertje Wera ook nog „daar” was. Het gezicht van Oleg werd ernstig en onbewegelijk en in zijn grote ogen tussen de gouden wimpers, lag een vochtig waas. Hij zat een beetje voorover gebogen en liet zijn benen slap naar beneden bungelen. De lange sterke vingers van zijn grote handen waren ineengestrengeld en over zijn voorhoofd liepen weer die scherpe, lange rimpels. Oom Kolja, Marina en zelfs hun kleine jongetje zwegen ook en dezelfde stilte heerste in de wagen die achter de hunne aanreed. Toen lieten ook het kleine, kittige paardje en de twee stevige bruinen in die verschrikkelijke hitte en volte hun hoofden hangen en de twee wagens kwamen langzaam weer op de staratweg, waarlangs nog steeds die eindeloze stroom van mensen, auto's en karren voortrolde.

En wat al die mannen en vrouwen in deze reusachtige rivier van mensenleed ook deden, dachten en zeiden — of ze grapjes maakten of voor zich heen droomden of hun kinderen de borst gaven of vriendschap sloten of hun paarden drenkten in de enkele bronnen langs de weg — over alles en iedereen lag de zware schaduw van een onzichtbare zwarte vogel uitgespreid. En die vogel trok met hen mee en zweefde boven de plek waar zij zich bevonden en overal, in het Noorden en in het Zuiden, waren de schaduwen van zijn vleugels eerder dan de vluchtende mensen.

Zij wisten, die mensen, die hun huis en hun gezinnen hadden moeten verlaten, dat zij nu naar een grote donkere leegte trokken en dat de vogel, die deze schaduw over de steppe wierp hen kon verpletteren en vermorzelen. En dit weten maakte hun aller harten zwaar.

---

*) Baboesjka = grootmoedertje.

V.

Aan dezelfde kant van de weg, als de brik en de boerenkar kroop ook een vrachtwagen van mijn No. 1-bis tussen de auto's en de mensen voort. Op de wagen zaten, tussen arbeiders en allerlei machineonderdelen, de mijndirecteur Walko en Grigori Iljitsj Steftzof, waarmee Oelja een paar uur geleden bij dat tuinhekje had gestaan.

Daar ging ook te voet het weeshuis voor kinderen van gesneuvelden in de Vaderlandse Oorlog, dat indertijd in Wosmidomiki was gevestigd. Het waren jongetjes en meisjes tussen 5 en 8 jaar, die onder leiding stonden van twee jonge verpleegstertjes en de directrice, een lerares met doordringende strak starende ogen, een rode doek op boerenmanier om haar hoofd gebonden en overschoenen, die zij gewoon over haar kousen had aangetrokken. De weg was zo slecht geworden, dat de colonne meer stil stond dan vooruitkwam. Achter de kinderen aan reden een paar wagens met inventaris van het weeshuis en om de beurt zaten de doodvermoeide kinderen tussen de zakken en balen. Zodra de vrachtauto van mijn No. 1-bis het weeshuis had ingehaald sprongen Walko, Grigori Iljitsj en de andere inzittenden eruit en tilden de kinderen op hun plaatsen. Grigori Iljitsj werd zo vertederd door een blond, blauwogig meisje met een heel ernstig gezichtje en dikke wangen — „appeltjes”, noemde Grigori Iljitsj ze — dat hij, net zo blond en blauwogig als zij, bijna de hele tijd door het meisje in zijn armen droeg, haar handjes en appelwangetjes zoende en met haar babbelde. Achter de wagens van het weeshuis, die gelijk opreden met de brik en de boerenkar van Petrof, reed een ongeordende colonne soldaten met veldkeukens, machinegeweren en kanonnen. Een dikke laag roestkleurig stof lag op de laarzen van de soldaten en officieren — de afdeling was al een paar etmalen onderweg. Aan het hoofd van de colonne, direct achter de wagens, liep een sectie mitraillisten. Hun gezichten waren rood verbrand als baksteen en dwars over hun borst droegen ze hun lichte mitrailleurs.

Ze hielden hun wapens met één hand vast en die hand was vaak verbonden en opgezwollen van vermoeidheid.

De kar, waar Oelja op zat, was op de een of andere manier bij die sectie gaan horen, als was hij een deel van de troep zelf. Of de wagen stilstond of doorreed, hij was en bleef midden tussen de soldaten en waar Oelja ook keek, overal ontmoette ze de steelse of vrijpostige blikken van de jonge soldaten in hun stoffige laarzen en mutsen en in hun zo vaak doorgezweette, opgedroogde en opnieuw doorgezweette, door klei, zand, moerassen en bossen gesleepte, in stortregens en gloeiende hitte doorgedragen, militaire hemden.

Hoewel ze op de terugtocht waren, waren de soldaten in de frisse, kwajongensachtig-vrolijke stemming, die er altijd onder hen heerst als er jonge meisjes in de buurt zijn.

En zoals iedere sectie, had ook deze zijn speciale grapjas.

„Hé, waar ga jij zonder orders naar toe?“, riep hij naar de vader van Viktor, toen die van de kleinste mogelijkheid om vooruit te komen gebruik maakte en zijn paarden aanzette.

„Nee, mijn beste vriend, zonder ons kom je niet meer weg. We hebben je voor goed bij onze sectie ingeschreven en je krijgt de rang van ritmeester bij de marine. Jullie krijgen van ons alles wat je nodig hebt, kleren en zeep en bikken en het meisje, God en de heilige Moederkerk beware haar mooie ogen, krijgt iedere ochtend een kopje koffie mét suiker“.

„Zeg, Kajoetkin, nou moet je de sectie geen slechte naam bezorgen“, lachten de mitraillisten, vrolijk naar Oelja kijkend.

„Wat? We zullen meteen eens kijken of het niet waar is. Kameraad sergeant! Fjodja! Zou-ie slapen? Kijk eens, jongens, hij slaapt terwijl hij loopt. Hé, sergeant, je hebt je zolen verloren!“

„Heb jij je kóp niet verloren?“

„Nou je het zegt, ik heb eens één keer een hoofd verloren. En laat dat nou op jouw schouders terecht gekomen zijn! Geef niks hoor, ik had er toch nog een over“, en Kajoetkin pakte met zijn ene hand onder zijn kin en de ander onder zijn kwartiermuts die onverschillig op een oor stond, voorzichtig zijn hoofd vast en met uitpuilende ogen maakte hij een draaiende beweging alsof hij zijn hoofd van zijn romp schroefde. Het leek inderdaad zo precies of hij zijn hoofd van zijn romp kon scheiden, dat de hele sectie en iedereen in de buurt bulderde van het lachen. Oelja kon zich ook niet goed houden, lachte een hoog, kinderlijk lachje en keek toen verlegen voor zich.

Alle mitraillisten keken haar gezellig grinnikend aan, ze wisten heel goed, dat Kajoetkin dat kunstje expres voor haar had opgevoerd.

Hij was niet groot, maar buitengewoon vlug en handig in zijn bewegingen, die grapjas Kajoetkin. Zijn gezicht zat vol kleine rimpeltjes maar het was zo levendig dat men onmogelijk kon raden hoe oud hij was, hij kon even goed in de dertig als net twintig zijn. Zijn postuur en zijn manier van doen waren echter nog geheel die van een jongen in zijn vlegeljaren. Zijn grote blauwe ogen waren omgeven door een net van kleine rimpeltjes maar als hij zweeg zag men er een loden vermoeidheid in, die uit het diepst van zijn ziel kwam. Hij scheen echter niet te willen, dat de mensen die vermoeidheid in zijn ogen zagen en daarom zweeg hij bijna nooit.

„Waar komen jullie vandaan, jongelui?“ wendde hij zich tot Oelja's vrienden. „Kijk eens aan, uit Krasnodon“, zei hij tevreden. „En dat meisje? Is dat, laten we zeggen, de zuster van een van jullie? Of, neem me niet kwalijk, vadersje, misschien je dochter....? Zo, zo, ze is dus helemaal vrij, geen dochter en geen zuster en niet getrouwd ook. Als jullie in Kamensk komen, kun je er op rekenen, dat ze gemobiliseerd wordt. Ze mobiliseren je en dan word je verkeersagent. Kun je je plezier ook op bij dit verkeer!“ wees hij met een onnavolgbare beweging naar alles, wat zich langs de straatweg en door de steppe voortbewoog. „Dan kan ze toch beter bij ons komen, bij de mitraillisten? Verdorie jongens, jullie komen daar dadelijk in Rusland terecht en daar zijn grietjes bij de vleet. En bij ons in de sectie is er niet één. Wij hebben zo een meisje hard nodig om weer behoorlijk mensentaal te leren spreken en wat aan onze nette manieren te gaan doen“.

„Als ze zelf graag wil....“, glimlachte Anatoli, een beetje verward naar Oelja kijkend.

Zij probeerde haar lachen in te houden, maar dat lukte niet erg en zij draaide haar gezicht opzij om Kajoetkin niet aan te hoeven kijken.

„Oh, we krijgen haar wel zo ver“, riep Kajoetkin. „We hebben in onze sectie jongens, die ieder meisje kunnen overhalen“.

„En wat nog, als ik nou eens werkelijk met ze mee ging, als ik nu eens gewoon van die wagen afsprong en met hun meeliep?“, dacht Oelja opeens met bonzend hart.

Oleg Kosjewoi, die de hele tijd naast de wagen liep, kon

zijn ogen, als was hij betoverd, niet van Kajoetkin afhouden. Hij vond hem een prachtvent en wilde dat alle anderen dat ook vonden. Kajoetkin hoefde zijn mond maar open te doen of Oleg schaterde het al uit, met zijn hoofd achterover en al zijn witte tanden tonend. Hij had zo een schik, dat hij de toppen van zijn vingers tegen elkaar wreef.

Maar Kajoetkin merkte dat niet. Hij keek niet één keer naar Oleg, zoals hij ook niet naar Oelja keek of naar een van de andere mensen, waar hij grapjes mee maakte.

Een infanterist van reusachtige lichaamsbouw en met pikzwarte handen die zo groot waren als kolenschoppen, kwam buiten adem van achter uit de colonne naar voren lopen. Hij had een paar zware voorwerpen, die in een vette lap waren gewikkeld, in zijn handen.

„Kameraad, ze hebben me verteld dat hier ergens een vrachtauto met mijnwerkers rijdt, waar is die?“, vroeg hij.

„Daar heb je hem, alleen rijdt-ie hier niet, maar staat hij stil“, grapte Kajoetkin, naar de vrachtwagen vol kinderen wijzend.

„Neem me niet kwalijk, kameraad“, zei de soldaat, terwijl hij Walko en Grigori Iljitsj, die het blonde meisje voorzichtig op de grond zette, naderde. „Ik wou U even een stuk gereedschap afgeven. Jullie zijn mensen die met die dingen raad weten en voor mij is het alleen maar ballast“. Hij begon de vette lap los te wikkelen.

Walko en Grigori Iljitsj bogen zich over het pakje in zijn handen heen.

„Kijk eens“, zei de soldaat trots, toen een stel nieuw smidsgereedschap in zijn grote hand rolde.

„Ik begrijp het niet goed, wil je ons die verkopen?“ vroeg Walko en zijn zigeunerogen keken de soldaat van onder zijn samengegroeide wenkbrauwen grimmig aan.

Het toch al steenrode gezicht van de soldaat werd nog donkerder en op zijn wangen kwamen opeens zweetdruppeltjes te voorschijn.

„Maak jij altijd van die vuile opmerkingen?“, zei hij. „Ik zag opeens dat pak ergens in de steppe liggen en toen heb ik het opgeraapt. Iemand zal het wel verloren hebben“.

„Of hij heeft het weggegooid om hem vlugger te kunnen smeren“, grinnikte Walko. „Een goeie vakman gooit z'n spullen niet weg, iemand heeft het verloren“, zei de soldaat koel, zich alleen nog maar tot Grigori Iljitsj wendend.

„Dank je wel, vrind“, zei deze en haastig hielp hij de soldaat de gereedschappen weer in de doek wikkelen.

„Mooi, dat is dan wel in orde, het is toch zonde van dat goede gereedschap. Jullie hebben een wagen en wat moet ik er mee beginnen, ik heb mijn hele uitrusting al mee te slepen“, zei de soldaat, weer wat opgevrolijkt. „Goeie reis samen“. En na alleen Grigori Iljitsj een hand gegeven te hebben liep hij weer terug en was spoedig in de colonne verdwenen. Walko keek hem even na met een trek van bewondering op zijn gezicht.

Grigori Iljitsj, in de ene hand het pakje gereedschap en met de andere over het blonde hoofdje van het meisje strijkend, begreep dat zijn directeur niet zo onheus tegen de soldaat was opgetreden omdat hij geen gevoel had, maar omdat hij zich daar een gewoonte van had moeten maken. Hij moest er constant op bedacht zijn dat er mensen waren die probeerden hem te bedriegen, zoals sommige bedrijfsleiders van de mijn. Daar werkten duizenden mensen en werden duizenden tonnen steenkool per dag naar boven gehaald en er waren gelegenheden te over voor oneerlijke praktijken.

Die mijn was nu door hem, de directeur, met zijn eigen handen opgeblazen en de mensen die er werkten waren deels geëvacueerd of gevlucht, deels achtergebleven in een poel van ellende. Grigori Iljitsj dacht er voor het eerst over na, hoe somber het er wel in het hart van zijn directeur uit moest zien.

Tegen de avond was het gedrang der mensen, auto's, paarden en vee nog steeds niet verminderd, maar een koel windje bracht wat verfrissing en het stof ging langzaam liggen. Het was nieuwe maan en de hemel stond vol heldere sterren. Men rook nu ook de lucht van het hooi en de wilde vermouthe.

Toen de avond viel, werden ook recht voor de colonne uit kanonschoten hoorbaar. Gedurende de nacht kwamen zij dichterbij en men kon zelfs een paar maal het geratel van machinegeweren horen. En de hele nacht door laaiden in het gebied om Kamensk de branden op, soms zo sterk dat zij de gehele colonne verlichtten. De weerschijn van de branden kleurde de hemel dan hier, dan daar met een onrustig trillend licht, dat donkerrood uitvloeide tussen de donkere toppen van de heuvels.

„Dat zijn de graven van mijn broeders“, zei Viktors vader, die stil op de wagen zat. Zo af en toe verlichtte het gloeiende puntje van zijn zelfgerolde sigaret zijn vlezig gezicht. „Dat

zijn geen graven van lang geleden, dat zijn onze graven", zei hij dof. „We zijn hier samen met Parchamenko en Worosjilof doorgebroken en hebben toen onze jongens begraven...."

Anatoli, Viktor en Oelja keken zwijgend naar de heuveltjes die door een rode gloed werden beschenen.

„Ja, nou hebben we op school zoveel opstellen geschreven over de oorlog. We hebben erover gedroomd en we waren jaloers op onze vaders. Nou is er weer oorlog, net of het er om te doen was, eens te kijken wat wij eigenlijk waard zijn en dan trekken we er van tussen", zei Oleg met een diepe zucht.

Tegen middernacht kwam er verandering in de samenstelling van de colonne. De auto's der geëvacueerde burgerbedrijven en de vluchtelingen kwamen helemaal niet meer vooruit, en men zei dat de soldaten voor moesten gaan. Ook de mitrailisten moesten opbreken. Ze stelden zich rustig in gelid. Hun wapens kletterden zachtjes. Achter hen kwam de hele troep in beweging. De auto's die ruim baan voor hen maakten, stonden met ronkende motoren op een dicht opeengepakte hoop. In het donker fonkelden de sigarettenpuntjes als sterretjes.

Oelja voelde hoe iemand haar elleboog aanraakte. Zij draaide zich om en zag Kajoetkin aan de kant van de wagen staan, waar Viktors vader en de jongens hem niet konden zien. „Eventjes maar", zei hij nauwelijks hoorbaar.

Er was iets in zijn stem, dat haar er toe bracht van de wagen af te klimmen en naar hem toe te gaan. Zij liepen een meter of wat van de wagen af.

„Neem me niet kwalijk, dat ik je stoort", zei hij zachtjes, „maar jullie moeten niet naar Kamensk gaan. De Duitsers kunnen het ieder ogenblik innemen en ze zijn ook al een flink eind aan de andere kant van de Donetz. Spreek met niemand over wat ik je nu vertel, want ik mag het eigenlijk niet bekend maken. Maar jullie zijn goeie lui en ik zou het heel erg vinden als jullie er voor niets aan gingen. Jullie kunnen beter meer naar het Zuiden afslaan en dan hoop ik maar dat jullie nog op tijd komen".

Kajoetkin deed en sprak zo voorzichtig alsof hij haar iets heel kostbaars overhandigde. Zijn gezicht was haast niet te zien in het donker, maar het stond ernstig en zacht en in zijn ogen lag nu niet die vermoeidheid. Oelja zag ze zelfs in het duister glanzen. Niet wat hij zei maakte de grootste

indruk op haar, maar de manier waarop hij het zei. Ze stonden even zwijgend naar elkaar te kijken.

„Hoe heet je?“, vroeg Kajoetkin zachtjes.

„Oelja Gromowa“.

„Heb je geen fototje van je zelf?“

„Nee“.

„Nee....“, herhaalde hij bedroefd.

Oelja voelde opeens een groot medelijden met hem en tegelijkertijd werd ze onverschillig tegenover alles en iedereen om haar heen. Ze bracht haar gezicht heel dicht bij het zijne.

„Nee, ik heb geen fototje“, fluisterde ze, „maar als je nu heel, heel goed naar me kijkt, zul je me niet vergeten....“ en zwijgend keek ze met haar zwarte ogen recht in de zijne. Hij bleef doodstil staan, alleen zijn grote ogen glansden even droevig in het donker.

„Neen, ik vergeet je niet.... niemand zou jou kunnen vergeten“, mompelde hij nauwelijks hoorbaar, „Vaarwel....“ En met zijn krakende soldatenlaarzen liep hij naar de troep die nog altijd voorbij trok als een eindeloze Melkweg van gloeiende sigarettenpuntjes.

Oelja dacht er nog even over na of ze iemand zou vertellen wat hij haar gezegd had, maar het lag voor de hand dat hij niet de enige was, die het had geweten en het nieuws begon zelfs al in de colonne door te dringen. Toen zij weer bij de wagen kwam, keerden al vele auto's en karren zich naar het Zuid-Oosten en reden de steppe in. In dezelfde richting begon ook de lange stoet vluchtelingen zich te bewegen.

„We moeten naar Lichaja“, klonk de grove stem van Walko.

De vader van Viktor vroeg iets terug.

„Waarom zouden we uit elkaar gaan? Laten we maar bij elkaar blijven nu we eenmaal samen zijn“, zei Walko.

De ochtendschemering vond hen al midden in de steppe, ver van de straatweg.

Het was zo prachtig in die open steppe met die zonsopgang. De onafzienbare korenvelden waren hier bijna niet vertrapt en boven die gouden vlakke werd de hemel steeds lichter blauw. In de dalen lag een zilveren glans over het helder groene gras. Daar speelde het licht nog maar heel luchtigjes langs de dauwdruppels toen de zon al hoog boven de voortsukkelende mensenmenigte stond.

Maar des te treuriger waren in het licht van die prachtige

morgen de gekwelde, doodvermoeide, bleke gezichtjes van de kinderen en de sombere, ingevallen, zorgelijke gezichten van de ouderen.

Oelja zag de directrice van het weeshuis met haar bestofte overschoenen, die zij zo maar over haar kousen had aangetrokken. Haar gezicht was helemaal zwart geworden. Ze had de lange weg te voet afgelegd en alleen tegen de ochtend was ze op een van de wagens gaan zitten. De felle zon van de Donetz scheen haar geheel uit te drogen en te verbranden. Men zag haar aan dat zij de hele nacht niet geslapen had. Ze had al urenlang geen woord meer gezegd, haar bewegingen waren volkomen automatisch en in haar strak starende ogen lag een verwilderde uitdrukking, alsof ze uit een andere wereld kwam.

Van de vroege ochtend af was het geronk van de vliegtuigen niet van de lucht. De machines waren niet te zien maar uit de richting waar de stoet heen trok en van iets meer naar links hoorde men steeds doffe klappen van ontploffende bommen en in de verte boven Kamensk ratelden een paar mitrailleurs in de lucht. Daar woedden de luchtgevechten, die men van hieruit alleen maar kon horen. Eén keer slechts zagen zij voor zich uit een laag vliegende stuka, die een paar bommen liet vallen.

Oleg sprong opeens van de brik en bleef even staan wachten tot de kar op gelijke hoogte met hem was.

„Stel je eens voor, stel je eens voor”, zei hij, met zijn ene hand aan de rand van de kar voorlopend, „als die Duitsers nu al zo ver over de Donetz zijn, dan komt die afdeling, die met ons meeliep en toen naar Kamensk is gegaan om ze tegen te houden, er nooit meer uit. Die mitraillisten en die leuke kerel die iedereen opvrolijkte, die kunnen niet meer weg! En toen ze er naar toe gingen wisten ze het natuurlijk al, ze wisten het!”

Toen Oelja zich herinnerde hoe Kajoetkin afscheid van haar had genomen voor hij de dood inging, vlijmde er een scherpe pijn door haar hart en zij kreeg een hoogrode kleur toen zij dacht aan de paar woorden, die zij in het donker hadden gewisseld. Maar diep in haar binnenste wist zij, dat ze niets had gezegd, dat hem pijn kon doen als hij er aan terug zou denken straks, in het uur van zijn dood.

VI.

De stroom vluchtelingen trok nu al twee etmalen achtereen door Krasnodon en al die tijd hing het stof in grote wolken boven de straten en bedekte de kleren van de mensen, de bloemen en de bladeren van de esdoorns in de tuintjes, met een dikke laag roestkleurig vuil.

Maar terwijl de buitenwijken van de stad nog steeds in de greep lagen van de opwinding van vlucht en afscheid, was het in het centrum, de straten die om het park lagen, al stil geworden, veel stiller dan anders.

Ergens achter het park bonkte een trein, die van mijn naar mijn reed om alle machines die vervoerd konden worden, weg te halen, over het emplacement heen en weer. Men hoorde het puffen van de locomotief en de fluitjes en horentjes van de wisselwachters. Bij de overweg weerklonken opgewonden mannenstemmen, het geschuifel van vele voeten door het stof, het geronk van auto's en het knarsen van ijzeren wielen over de keistenen. Dat waren de troepen die nog steeds door de stad trokken. En zo af en toe kwam van achter de heuvels buiten de stad het doffe bonzen van kanonschoten, alsof men over de oneindige steppe een leeg vat, zo reusachtig dat het tot in de hemel reikte, van de ene plaats naar de andere rolde.

In de brede straat die naar de ingang van het park leidde, stond naast het stenen gebouw van twee etages, waar de trust Krasnodonoegol gevestigd was, een anderhalvetons vrachtwagen. Verschillende mannen en vrouwen droegen door de wijdopen staande deuren van de hoofdingang de laatste bezittingen van de trust naar buiten en laadden ze op de wagen. Zij werkten rustig, zwijgend en precies. Hun treurige, zorgelijke gezichten en hun van het ongewone sjouwen trillende handen waren smerig en nat van het zweet. Een eindje opzij van de wagen, precies onder de ramen van de trust, stonden een jongen en een meisje met elkaar te praten. Zij gingen zo helemaal in elkaar op, dat die vracht-

wagen en die zwetende mensen en alles wat er verder om heen heen gebeurde hun lang niet zo belangrijk toescheen, als de dingen waar zij tweeën het zo druk over hadden.

Het meisje, in een roze jurk en met lichte schoentjes aan haar blote voeten, was groot en gezet van postuur. Ze had donkerblond haar en donkere, mat-glanzende, amandelvormige ogen, die een heel klein beetje loensden. Daarom keek ze ook een beetje van opzij naar de jongen en zo zag men de zijige glans van haar licht achterovergebogen hals.

De jongen was lang en plomp, met een beetje kromme rug. Hij had een blauw, vaak gewassen hemd aan met mouwen die te kort waren voor zijn lange armen. Over dat hemd droeg hij een smalle riem die zijn grijze, ook een beetje te korte broek ophield. Aan zijn blote voeten droeg hij een paar gym-schoentjes. Zijn lange sluike haren vielen onder het praten steeds over zijn voorhoofd en oren en zo af en toe gooide hij ze met een korte hoofdbeweging terug. Hij had het soort blanke huid, dat nooit bruin wil worden. Bovendien was hij duidelijk verlegen. Maar er lag zo veel natuurlijke humor in zijn gezicht en zoveel ingehouden, maar ieder ogenblik op uitbarsting staande geestdrift, dat het meisje er ook door aangestoken werd. Geen ogenblik wendde ze haar ogen van hem af.

Het kon ze niets schelen of de mensen hoorden wat zij zeiden of naar hen keken. En men keek naar hen. Bij het tuinpoortje van het standaardhuis aan de overkant van de straat, waar sinds de vorige herfst het districtsbestuur van de bolsjewistische partij uit Worosjilofgrad gevestigd was, stond een oud, afgejakkerd, zwart autootje. Op sommige plekken zat de roest er dik op en op andere plaatsen kwam er een blikken glans van onder de lak te voorschijn, net alsof het wagentje vele malen, als de kameel uit de Bijbel, door het oog van een naald was gekropen en daar een stuk van zijn flanken bij had ingeboet. Het was wel al een heel oud model, zoals het daar op zijn hoge wielen stond. Dat was nu het eerste borelingske van de sowjet-autoindustrie, allang buiten gebruik gesteld en in de wandeling „benzineblik” genaamd.

Ja, dat was nog zo een „benzineblik”, een van die wagentjes die duizenden en nog eens duizenden kilometers hadden afgelegd in de steppen van de Don en Kazakstan, die langs de nauwelijks betreden paadjes, langs de hellingen van de Kau-

kasus en de Pamir naar boven kropen, die doordrongen in de geheimzinnige ravijnen van Altai en Sichote-Alini, die dienst deden bij de bouw van de dam in de Dnjepr en de tractorenfabrieken in Stalingrad en Magnitogorsk, die Tsjoechofski en zijn kameraden naar het Noordelijkste vliegveld brachten om de expeditie van Nobile te gaan redden en die door sneeuwstormen en lawines langs de wegen van de Amoer kropen om de eerste stichters van Komsomolsk te hulp te komen; in één woord, dat was een van die „benzineblikken“, die met inspanning van al hun krachten de hele last van het eerste vijfjarenplan sleepten, die zich afjakkerden, verouderden en hun plaats afstonden aan betere auto's, die gebouwd waren in fabrieken waar zij zich voor hadden afgesloofd.

Het „benzineblik“, dat daar nu bij het standaardhuis stond was een limousinemodel. Voor de achterbank stond een lange zware plunjezak; opzij, dwars over de bank en de zak, twee volgepropte rugzakken en daar waren ook nog twee lichte mitrailleurs tussengestopt, terwijl nog weer ergens anders een stapeltje trommels voor de machinegeweren bij de hand lag. En op het stuk bank dat nog vrij was zat een blonde, bruin-verbrande vrouw met een streng gezicht, gehuld in een dikke reismantel, die door veel zon en regen tot een ondefinieerbare kleur was verschoten. Zij had bijna geen plaats meer voor haar benen en ze had ze maar tussen de plunjezak en het portier geschoven.

De vrouw keek onrustig door de kieren van het portier, een raampje zat er al lang niet meer in — naar de stoep van het standaardhuis en de vrachtauto die bij de trust werd volgeladen. Men zag dat ze op iemand wachtte, al lang wachtte zelfs en dat ze het vervelend vond, dat de mensen op de vrachtwagen de eenzame limousine bij het districtsbestuur konden zien. Een ongeduldige uitdrukking trok even als een schaduw over haar gezicht en toen draaide ze zich weer om en keek lang en nadenkend naar de jongen en het meisje, die onder de ramen van de trust stonden te praten.

Langzamerhand verzachtten haar trekken zich en zonder dat zij het zelf merkte, gleed een vluchtig glimlachje vol bedroefde goedheid over haar harde, kantig getekende lippen.

Ze was een jaar of dertig en ze wist niet dat ze zo medelijdend en treurig glimlachte, omdat zij al te oud geworden was om te zijn als die twee daar, bij de vrachtwagen.

Ondanks alles wat er direct om hen heen en in de wereld gebeurde, verklaarden die jongen en het meisje elkaar hun liefde. Ze moesten wel, want zij gingen afscheid nemen. Maar zij verklaarden hun liefde zoals je dat alleen doet als je nog heel jong bent, dat wil zeggen: ze spraken over alles, behalve over de liefde.

„Ik ben zo blij dat je nog gekomen bent, Wanetsjka, het is net of er een pak van m'n hart gevallen is”, zei zij, hem aanziend met dat kleine schuinse beweginkje van haar hoofd, dat voor hem het mooiste op de wereld was. „Ik dacht al dat we weg zouden gaan zonder dat ik je nog gezien had”.

„Maar je begrijpt toch waarom ik de laatste dagen niet langs ben gekomen?” vroeg hij met een brommende bas, terwijl hij haar van beneden naar boven aankeek met zijn bijziende ogen, waarin, als een kooltje onder de as, die steeds aanwezige mogelijkheid tot plotselinge opwindning lag te gloeien. „Nee, ik weet best, dat je het allemaal begrijpt.... Ik zou al drie dagen geleden weg gaan. Ik had alles voor elkaar en ik was helemaal in de war bij de gedachte dat ik afscheid van je moest nemen, en opeens word ik bij de komsomol geroepen. Daar hadden ze juist die order over de evacuatie gekregen en alles liep in de war. Ik vond het al vervelend genoeg, dat al m'n leraren weg waren en ik hier moest blijven. Nou, de jongens vroegen me hen te helpen en ik zag zelf ook wel, dat ze het niet afkonden. Gisteren stelde Oleg me voor samen met hem in een brik naar Kamensk te gaan. Je weet wat voor goeie vrienden wij zijn, maar ik kon de boel toch niet goed in de steek laten....”

„Weet je, het is me gewoon een pak van m'n hart”, zei ze weer, hem aldoor aankijkend.

„Ik wil je wel bekennen, dat ik in mijn hart ook blij was. Kan ik haar fijn nog een paar keer zien, dacht ik”, bromde hij. Hij kon zijn ogen niet van haar afhouden, helemaal gevangen als hij was in de levende, zachte warmte die uitstroomde van haar opgewonden gezichtje, haar gevulde hals, van heel haar, even onder het roze jurkje afgetekende, lichaam. „Stel je even voor zeg, de Worosjilofschool, de Gorkischool, de Leninclub, het kinderziekenhuis, dat kwam allemaal voor mijn rekening. Nog een geluk dat ik een goeie hulp heb gevonden, Zjora Aroetjoenjantz. Ken je die nog van school? Reuzevent. Heeft het vrijwillig aangeboden. We weten heus niet meer wanneer we het laatst geslapen hebben. Dag en nacht, als

maar op de been. Wagens en auto's verzorgen en opladen en fourageren. En dan was er weer zo'n rotband lek en moest er een kar in de reparatie. Gewoon een nachtmerrie. Maar ik wist natuurlijk dat jij nog niet weg was, dat had ik van m'n vader gehoord", grinnikte hij een beetje verlegen. „Gisteravond liep ik langs jullie huis, ik kon wel grienen. Wat kan me nou gebeuren, dacht ik, als ik nou eens gewoon aanbel?" Hij lachte even. „Toen zag ik opeens het gezicht van je ouwelui voor me. Nee Wanja — dacht ik — je kunt beter nog maar even wachten...."

„Weet je, 't is gewoon een pak....", wou zij voor de derde keer beginnen.

Maar hij was helemaal meegesleept door zijn eigen verhaal en liet haar niet uitspreken.

„Gisteravond, waarachtig waar, zat het me allemaal tot hier. Ze gaat weg, dacht ik, en je ziet haar niet meer. Ik wou al naar je toe gaan, maar toen kwam er natuurlijk toch weer wat tussen. Het weeshuis, je weet wel, dat tehuis dat ze van de winter in Wosmidomiki hebben ingericht, bleek nog niet geëvacueerd te zijn. De directrice, ze woont vlak naast ons, moest natuurlijk weer net op mij afkomen. Ze huilde haast. Kameraad Zemnoechof, help me toch, zegt ze. Kun je niet proberen van de komsomol een paar wagens voor ons te krijgen? Het bestuur van de komsomol is al weg, zeg ik tegen haar, gaat U eens naar „opvoeding". Ik ben al die tijd, zegt ze, met de lui van „opvoeding" in contact geweest en ze hebben me aldoor beloofd ons direct weg te helpen. Vanmorgen was ik er weer naar toe en toen hadden ze niet eens meer wagens voor zichzelf. Nou loop ik maar van het kastje naar de muur, het secretariaat van „opvoeding" is ondertussen al weg.... Hoe hebben ze dat voor elkaar gekregen, als ze geen wagens hadden, vroeg ik haar. Weet ik niet, zegt ze, het lijkt wel of ze verdampt zijn. Het secretariaat voor volksopvoeding is verdampt!" Wanja Zemnoechof begon opeens zo hartelijk te lachen dat zijn onbehoorlijk lange, sluike haren over zijn gezicht vielen en hij ze met zijn typische hoofdbeweging weer achterover moest gooien. „Mooie kerels", lachte hij. „Nou, dacht ik, daar ga je. Je zult Klawa net zo min zien als je eigen oren. Maar laten Zjora en ik, toen we eenmaal bezig waren, nog vijf karren voor die weeskinderen bij elkaar krijgen! Weet je waar? Van de soldaten! De Directrice huilde ons helemaal nat toen ze wegging. En nou moet

je niet denken, dat het nu afgelopen is. Vandaag zeg ik tegen Zjora: Ga jij je spullen nou bijelkaar pakken, dan ga ik ook m'n boeltje in orde maken. Ik zeg tegen hem, dat ik nog even ergens naar toe moet en dat hij maar naar mijn huis moest gaan en even wachten als ik er nog niet was en zo. Ik praatte er maar zo een beetje omheen. Net heb ik mijn spullen bijelkaar, komt Tolja Orlof binnenstappen. Ken je hem? Je weet wel, die vent die ze altijd „Holderdebolder“ noemen“.

„Het is gewoon een pak van m'n hart“, wist ze eindelijk zijn woordenstroom te doorbreken. „Ik was zo bang dat je niet meer zou komen. Ik kon toch niet naar jou toe gaan?“ zei ze met een donkere, fluwelige stem.

„Waarom niet?“, vroeg hij, opeens beduusd bij die gedachte.

„Nou dat begrijp je toch wel?“ Ze werd er verlegen van.

„Wat had ik dan tegen m'n vader moeten zeggen?“

Hou me ten goede, verder kon ze niet gaan. Ze kon hem te verstaan geven, dat dat tussen hen geen doodgewone vriendschap was, dat ze iets te verbergen hadden, dat er een geheim was tussen hen tweeën, maar meer kon ze toch niet zeggen? Ze had hem er tenslotte al aan moeten herinneren omdat hij er zelf maar niet over wou beginnen.

Hij zweeg en keek haar aan op een manier, die haar grote gezicht en haar hals zo rozerood deed worden als haar jurkje.

„Je moet heus niet denken dat vader je niet mag“, zei ze, vlug even met haar amandelvormige ogen knippend. „Hij heeft al een paar maal gezegd: „Verstandige knaap, die Zemnoechof! En weet je“, werd haar stem weer donker en zacht als fluweel, „als je wou, zou je best met ons mee kunnen gaan“.

Die plots opduikende kans om aldoor vlak bij het meisje te zijn waar hij van hield, was te veel voor hem. Hij kon het zich helemaal niet voorstellen en wist niets beters te doen dan Klawa verlegen en verward glimlachend aan te kijken. En plotseling werd zijn gezicht heel ernstig en, met zijn gedachten heel ergens anders, keek hij de straat in. Hij stond met zijn rug naar het park en hij zag de hele zonovergoten straat voor zich liggen. Daar waar de oprit naar de tweede overweg begon, was het net of de straat plotseling ophield en heel ver naar het Zuiden waren achter de blauwe heuvels van de steppe een paar rookwolken te zien. Maar hij was veel te bijziende om dat te kunnen waarnemen. Hij hoorde alleen de kanonschoten in de verte, het fluiten van de locomotief achter het

park en dat vredige, vertrouwde geluid van het hoorntje van de wisselwachter.

„Maar ik heb toch niets bij me, Klawa“, zei hij treurig en verward. Hij maakte een beweging alsof hij zijn ontbrekende pet, zijn verschoten hemd met de te korte mouwen, zijn versleten grijze broek en zijn gympjes stuk voor stuk wilde aanwijzen. „Ik heb niet eens een bril bij me, ik kan je niet eens goed zien“, maakte hij een treurig grapje.

„Wij zullen het vader vragen en dan gaan we je kleren ophalen“, zei ze zachtjes en er was iets hartstochtelijks in haar ogen toen ze hem even van opzij aankeek.

En, alsof hij wist dat er over hem gesproken werd, dook Klawa's vader van achter de vrachtauto op. Hij had een pet op en een versleten grijs jasje aan en in iedere hand droeg hij een koffer waar hij een plaatsje voor zocht in de volgeladen wagen.

„Geef maar hier, kameraad Kowaljof, ik krijg ze er nog wel in“, zei een arbeider, die tussen de zakken en balen stond en zich met een hand aan de rand van de achterklep vasthoudend, pakte hij de koffers van Kowaljof aan. Op hetzelfde ogenblik kwam ook de vader van Wanja om de wagen heen.

In zijn magere handen droeg hij een grote bundel, die er uitzag of er wasgoed in zat. Hij had zo veel moeite met die zware bundel die hij met gestrekte armen voor zich uit hield, dat hij op zijn onzeker tastende benen wankelde. Zijn gerimpelde gezicht was bleek en bezweet en in dat magere, uitgeputte gelaat glansden de gekwelde, bleke ogen met een ongezond licht.

De vader van Wanja, Alexander Fjodorowitsj Zemnoechof, werkte bij de trust als portier en Kowaljof, Klawa's vader, was als directeur van de zakelijke afdeling zijn onmiddellijke chef.

Kowaljof was een van die vele bedrijfsleiders die in gewone tijden rustig de last van algemene verontwaardiging, spot en verachting dragen die nu eenmaal, als vergelding voor het kwaad dat sommige van hun collega's de mensen hebben aangedaan, op de schouders van bedrijfsleiders rust. Hij was ook een van de velen, die in moeilijke tijden de wereld laten zien wat een echte bedrijfsleider waard is.

Sinds hij van de algemene directeur de order had gekregen alle bezittingen van de trust te evacueren was hij zonder ophouden in de weer. Hij trok zich niets aan van smeekbeden en klaagzangen en stroperige vriendelijkheden van collega's

die zich anders niet om hem bekommerden. Onverstoorbaar, rustig en koppig als altijd begon hij te pakken, te laden en alles wat enige waarde had de stad uit te sturen. Vanochtend had hij van de gevolmachtigde voor de evacuatie order gekregen geen minuut te talmen, de documenten die niet meer mee konden te vernietigen en onmiddellijk naar het Oosten te vertrekken. En aldoor even rustig en vlug ging Kowaljof aan de gang om ook dit bevel uit te voeren. Eerst zorgde hij voor de gevolmachtigde en zijn bureau zelf en toen begon hij de overgebleven eigendommen van de trust te vervoeren in allerlei soorten vehikels, waarvan niemand wist hoe hij ze te pakken had gekregen.

Hij was er ontzettend bang voor dat men hem ook op dit tragisch moment er weer, zoals altijd van zou beschuldigen, het eerst voor zichzelf te zorgen. Daarom had hij het vaste besluit genomen met zijn gezin in de laatste wagen te stappen, die hij voor de evacuatie had gereserveerd.

De oude Zemnoechof, de portier van de trust, was zo afgeleefd dat hij er in het geheel niet meer aan kon denken te vluchten. Een paar dagen geleden had hij, zoals het gehele personeel van de trust, twee weken loon gekregen, hetgeen wou zeggen dat zijn dienstverband met het bedrijf had opgehouden. Maar al die dagen en nachten daarna had hij op zijn door rheumatiek verwrongen benen en zijn onzekere voeten rondgelopen om Kowaljof te helpen pakken en laden. Hij was er nu eenmaal aan gewend de zaken van de trust als zijn eigen te beschouwen.

Alexander Fjodorowitsj had vroeger in de mijnen gewerkt en hij was een uitmuntend stutter. Als jongen was hij al uit de buurt van Tambof naar de Donetz gekomen om daar te werken. En in de diepe schachten van het Donetzbekken, in de moeilijkste gangen en tussen de gevaarlijkste verzakkingen haalde hij met zijn bijl, die in zijn handen speelde en zong als een gouden vogeltje, een aardig weekloon bij elkaar. Vanaf zijn jeugd had hij altijd in het vocht gewerkt en gestaan en zo kreeg hij, toen hij wat ouder werd, een gemene rheumatiek in zijn benen en werd gepensioneerd. Hij werd portier bij de trust en daar werkte hij net zo vlijtig en goed als toen hij nog stutter was.

„Kom, Klawa, ga je moeder helpen”. zei Kowaljof kortaf, met de rug van zijn opgezwollen hand het zweet, dat hem over het gezicht liep, afvegend.

„Zo, Wanja”, zei hij onverschillig, toen hij de jongen naast Klawa zag staan. „Ziet er mooi uit, hè?” Grimmig schudde hij zijn hoofd en pakte tegelijkertijd de bundel van Alexander Fjodorowitsj aan, om die op de wagen te tillen. „We maken wel het een en ander mee”, ging hij voort, even uitblazend. „Bah, rotzakken”, zei hij, terwijl zijn gezicht even vertrok bij een bijzonder harde klap van dat reusachtige vat, dat als dol geworden langs de horizon bolderde. „En wat ben jij van plan, ga je er nog van door of niet? Wat vind jij er van, Alexander Fjodorowitsj?”

Alexander Fjodorowitsj antwoordde niet en ging, de blik van zijn zoon ontwijkend, een nieuwe bundel halen. Hij was een beetje bang voor zijn zoon en tegelijkertijd boos op hem omdat Wanja een paar dagen geleden geweigerd had mee te gaan, toen zijn voorbereidende cursus voor de rechtenstudie uit Worosjilofgrad naar het Oosten vertrok.

Klawa gaf Wanja een vlug knipoogje en trok aan zijn mouw toen zij de woorden van haar vader hoorde. Zij wou wat gaan zeggen, maar Wanja was haar voor.

„Neen”, zei hij, „ik kan nog niet weg. Ik moet nog een wagen verzorgen voor Wolodja Osmoechin, die net aan zijn blindedarm geopereerd is”.

Kowaljof floot even tussen zijn tanden. „Moet je zien, dat je hem krijgt”, zei hij spottend en treurig tegelijk.

„.....en bovendien ben ik niet alleen”, ging Wanja voort. Zijn lippen waren opeens spierwit geworden en hij keek Klawa niet aan. „Ik heb een kameraad, Zjora Aroetjoenjantz. We hebben hier samen van allerlei opgeknapt en we hebben elkaar ons erewoord gegeven, dat de een niet zonder de ander weg zou gaan vóór alles in orde is”.

Nu had hij alle schepen achter zich verbrand en kon hij Klawa weer aankijken. Haar donkere ogen stonden heel treurig.

„Kijk eens aan”, zei Kowaljof met volkomen onverschilligheid voor Wanja, Zjora Aroetjoenjantz en hun erewoord. „Dan moeten we dus afscheid nemen”, ging hij voort en reikte, weer even samenkrimpnd bij het geluid van een explosie, Wanja zijn brede, bezwete hand.

„Gaat U naar Kamensk of naar Lichaja?”, vroeg Wanja met een heel diepe stem.

„Naar Kamensk? Daar kunnen de Duitsers iedere minuut binnen trekken!” gromde Kowaljof. „Naar Lichaja, dat is de enige kant waar we naar toe kunnen. Dan naar Belokalitwensk,

de Donetz over en dan moeten ze maar zien hoe ze ons nog te pakken krijgen".

"De wegen zijn zo slecht. . . . Ik hoop dat we jullie nog bij de Donetzbrug inhalen", zei Wanja zich naar Klawka om-draaiend en met een fors gebaar zijn haren naar achteren strijkend.

"God zal me ervoor bewaren", zei Kowaljof, niet zozeer op de mogelijkheid van een weerzien zinspelend als wel op de kans, dat hij door de slechte wegen zo weinig op kon schieten.

Boven hun hoofden hoorden ze een zacht schuivend en rinkelend geluid en er dwarrelden wat papiersnippers neer. Zij keken omhoog en zagen op de tweede etage, in de kamer van het planbureau van de trust, een raam openstaan. Iemand met een dik, kalig en vuurrood hoofd keek naar buiten. Het zweet droop letterlijk met straaltjes langs zijn gezicht en hals, het leek wel of hij er zo dadelijk de mensen beneden mee zou besproeien.

"Hé, bent U nog niet weg, kameraad Stetzenko?", vroeg Kowaljof verbaasd, toen hij in het dikke hoofd een van de afdelingschefs herkende.

"Nee, ik zoek hier nog mijn papieren bij elkaar om niets belangrijks in de handen van de Duitsers te laten vallen", zei Stetzenko, rustig en beleefd als altijd, met zijn diepe borststem.

"Dan hebt U nog een aardig karweitje, als ik het zeggen mag", riep Kowaljof. "Over een minuut of tien vertrekken we".

"Gaan jullie maar, ik red me wel", zei Stetzenko beleefd. "Zeg eens Kowaljof, van wie is die wagen, die daar bij het districtsbestuur staat?"

Kowaljof, zijn dochter, Wanja en de arbeider op de vrachtwagen keken allen naar het „benzineblik" bij het standaard-huisje.

De vrouw in het wagentje ging direct verzitten en draaide haar gezicht naar de andere kant om niet gezien te worden.

"Die nemen U niet mee, kameraad Stetzenko, die hebben al genoeg aan hun eigen spullen!" riep Kowaljof.

"Oh, ik heb de heren ook helemaal niet nodig", zei Stetzenko, Kowaljof met zijn kleine rode oogjes van oude drinkebroer aankijkend.

Kowaljof keek even beduusd naar de arbeider, om te zien of die niet de een of andere kwade bedoeling achter Stetzenko's woorden zocht.

"Ik had in al mijn onnozelheid gedacht, dat zij allemaal al

lang weg waren en nu zie ik opeens die wagen staan. Daarom vroeg ik me af van wie die wel kon zijn", legde Stetzenko vriendelijk glimlachend uit.

Ze keken allemaal weer even naar het „benzineblik".

„Het blijkt dus, dat ze niet allemaal al weg zijn", zei Kowaljof, boos wordend.

„Kowaljof, Kowaljof toch", zei Stetzenko medelijdend. „Je moet niet zo orthodox doen, je bent nog Roomser dan de Paus", zei hij, een spreekwijze gebruikend die Kowaljof in het geheel niet kende.

„Ik ben niet zo geleerd, kameraad Stetzenko", zei Kowaljof schor, niet naar boven kijkend, maar naar de arbeider die op de vrachtwagen stond. „Ik ben helemaal niet geleerd en ik begrijp Uw opmerkingen niet goed".

„Waarom word je nou opeens kwaad op me? Ik heb toch niets gezegd?.... Goeie reis! Ik denk niet dat we elkaar nog terugzien voordat je in Saratof bent", zei Stetzenko en hij schoof het raam dicht.

Kowaljof en Wanja keken elkaar even, niet begrijpend, aan. Opeens werd Kowaljof's gezicht donkerrood, alsof men hem zwaar beledigd had.

„Vooruit Klawa, maak je klaar", zei hij bijna snauwend en ging toen met grote stappen om de wagen heen het gebouw binnen.

Hij voelde zich inderdaad gekrenkt, niet persoonlijk weliswaar, maar in zijn gevoelens voor anderen. Dat maakte het alleen maar erger. Het trof hem diep, dat Stetzenko zich zo verachtelijk had uitgelaten over mensen, die zich niet verdedigen konden. En juist Stetzenko, juist over die mensen! Als hij, Kowaljof, een eenvoudig man, nu nog had gemopperd en geklaagd over de beroerde toestand waarin hij zich bevond, dan kon dat misschien nog door de beugel. Maar Stetzenko was geen eenvoudig man, die was goede vriendjes met de leiders van de partij en had heel wat glaasjes op hun gezondheid gedronken en honingzoete woordjes tegen hen gepreveld. En die vent moest nu achter hun rug over de partijleiders roddelen en hen veroordelen!

Klawa, die absoluut niets hoorde of zag van wat er om haar heen gebeurde, bewoog zich niet van haar plaats en haar ogen waren — als aangetrokken door een magneet — voortdurend op Wanja gericht.

„Dat is een leeuw van een vent, die paps van jou", zei hij

met een licht spottende en tegelijkertijd gelukkige uitdrukking op zijn gezicht. Hij begreep precies wat er in Kowaljof omging en met een vlugge, draaiende beweging van zijn hoofd liet hij zijn lange sluike haren alle kanten tegelijk uitvliegen.

De vrouw in het „benzineblik“, verontrüst door de aandacht die zij had getrokken, keek blozend en kwaad naar de wijdopen staande deur van het partijgebouw.

VII.

Nadat ze ramen en deuren van het huis wijd hadden open gegooid om de tabaksrook en de lucht van verbrand papier te verdrijven, zaten de twee mannen in een van de kamers van het districtsgebouw rustig en vredig met elkaar te praten.

De een was Iwan Fjodorowitsj Protzenko, die op het bureau van het districtsbestuur werkte en nu achtergebleven was om het bevel over een afdeling partisanen op zich te nemen; de ander was Matwei Konstantinowitsj Sjoelga, een oude mijnwerker, partisaan en illegaal werker uit de jaren '14—'18 en benoemd tot leider van een ondergrondse verzetsgroep in Krasnodon.

Iwan Fjodorowitsj Protzenko was een kleine, goedgebouwde man van ongeveer vijfendertig jaar. Hij had een intelligent, rood gezicht, dat vroeger gladgeschoren was, maar nu bedekt werd door een stoppelbaardje, dat hij had laten staan sinds hij, nu twee weken geleden, hoorde dat hij in bezet gebied zou blijven. In zijn slimme, helderblauwe ogen danste voortdurend een helder vonkje heen en weer.

Matwei Sjoelga was een zwaargebouwde Oekrainer van een jaar of vijfenveertig met brede, ronde schouders. Hij werd meestal Kostiejewitsj genoemd, dat was de Oekraïense verbas-tering van zijn patronimium*) Konstantinowitsj. In zijn bruin-gebrand gezicht zag men, vlak naast zijn neus, de zwarte poriën

*) De Russen hebben drie namen: de voornaam, de achternaam en het patronimium, d.i. de aanduiding wie hun vader is. Konstantinowitsj b.v. betekent: zoon van Konstantin; Andrejefna: dochter van Andrej. N. v. d. V.

die het onuitwisbare kenteken zijn van hen die hun leven lang met steenkool en gietijzer hebben omgegaan. Hij had zijn pet achter op zijn heel kort geknipte haren geschoven en onder zijn hoofdhuid zag men de contouren van die sterke schedelbeenderen die men meestal aantreft bij mensen met bleekblauwe, ronde koeienogen.

In heel Krasnodon kon men op dat moment geen twee mensen vinden, die zo rustig en tegelijk zo plechtig gestemd waren als Protzenko en Sjoelga. Dat kwam omdat hun geweten en hun daden geheel met elkaar in overeenstemming waren.

Voor hen en hun zo juist vertrokken kameraden waren alle weken en maanden vanaf die 22ste Juli 1941 samengevloeid tot één ononderbroken stroom van werk en bovenmenselijke inspanning. Zij moesten reuzen zijn om niet onder die loodzware last te bezwijken. Alle sterke gezonde, jonge mensen stonden zij af aan het leger en terzelfdertijd produceerden zij vele malen steenkool, staal en de prachtigste machines meer dan vóór de oorlog; terzelfdertijd brachten zij steeds meer met bezetting of vernietiging bedreigde grote bedrijven naar het Oosten over, daarbij inbegrepen duizenden draaibanken en andere machines en tienduizenden arbeiders met hun honderdduizenden familieleden; terzelfdertijd zochten en vonden zij ter plaatse nieuwe mensen en uitrustingen om de geraamtes der lege fabrieksgebouwen tot nieuw leven te wekken en zorgden zij ervoor, dat die hele industrie ieder moment paraat was om een evacuatiebevel uit te voeren; terzelfdertijd vonden zij technische verbeteringen voor de industrie uit, voerden nieuwe gewassen in de landbouw in en ontdekten surrogaten voor schaarse grondstoffen en materialen; terzelfdertijd bleven zij hun oude werk doen, zonder hetwelk het leven niet denkbaar was — zij zorgden voor voedsel, kleedden hun kinderen en gaven hen les, verpleegen zieken, leidden nieuwe ingenieurs, leraren, artsen en agronomen op, organiseerden de politie, stichtten clubs en theaters, openden restaurants, zwembaden, kapperszaken, gymnastieksalen, stadions en tehuizen voor oorlogswezen en — het belangrijkste van alles — zij wekten alle mensen tot die uiterste inspanning van al hun fysieke en geestelijke krachten op, die hen in staat stelde de verpletterende last, die de oorlog op aller schouder had gelegd, te blijven dragen. Zo werd de gehele duur van de oorlog voor hen tot één onafgebroken werkdag.

Toen het ene stuk van het Donetzbekken na het andere verloren ging, werkten zij met des te meer inspanning en ijver in de delen die hen nog overbleven.

En met de meeste hardnekkigheid werkten zij in het laatst overgebleven deel, juist omdat het het laatste was. Ze deden het zonder er aan te denken, dat ze ook nog een privéleven hadden. Hun gezinnen waren in het Oosten. Zij sliepen, aten en woonden niet in hun huizen, maar in de bedrijven, om direct bij de hand te zijn als men hen nodig mocht hebben. En als er geen greintje energie en kracht meer uit de mensen te halen was, haalden zij het maar weer uit hun eigen onuitputtelijke reservoir en deden wat er gedaan moest worden.

Toen kwam het ogenblik dat ze ook dat laatste stuk van hun Donetzbekken moesten verlaten en ze in enkele dagen tijds een paar honderd bedrijven op de wielen moesten zetten. Weer laadden ze duizenden draaibanken, tienduizenden arbeiders en honderdduizenden tonnen producten in, stelden alles wat ze konden vinden ter beschikking van de fouragering en inkwartiering van de terugtrekkende legers en wezen uit hun eigen kring de mensen aan, die het ondergrondse werk tijdens de bezetting moesten leiden. En tenslotte kwam dat laatste, beslissende ogenblik, dat ook zij niet langer konden blijven, omdat het een kwestie van minuten was geworden om uit de Duitse val te ontsnappen.

In dat kamertje waar nu de twee mannen zaten te praten, hadden de evacuerende kameraden afscheid genomen van hen die bleven. In wezen was dat een scene die veel tragischer was dan de meest tragische momenten van het klassieke drama, maar geen enkele oude Griek zou er zich over hebben opgewonden, want het zag er in het geheel niet dramatisch uit. Zij maakten grapjes en hielden elkaar voor de gek en ze liepen steeds maar met de hand op de schouder van een vriend door het kamertje heen en weer.

Zij die gingen vertrekken hadden evenwel een loden verdriet in hun ziel en ergens binnen in hen deed het pijn, alsof er een raaf aan hun hart pikte. En zij die bleven, werden rustig en kalm van binnen en hadden vrede met hun lot.

Ook het helderste inzicht in de noodzaak en het nut van zijn vlucht kan de mens niet bevrijden van dat gevoel van vernedering, dat hij krijgt, als hij voor de vijand wijkt. Maar Iwan Fjodorowitsj en Kostiejewitsj mochten blijven waar zij gewoond en gewerkt hadden, temidden van de mensen, die

zij leiding hadden gegeven. En het bewustzijn dat zij deze eer genoten, bracht hen in die plechtige, verheven stemming.

Nu waren hun kameraden vertrokken. De tocht die door de open deuren en ramen trok, waaide met de tabaksrook ook de laatste restjes van hun grapjes en spotternijen weg en in het kamertje werd het stil en koel. Iwan Fjodorowitsj en Matwei Kostiejewitsj maakten een paar opmerkingen over het werk dat hen te wachten stond en gaven elkaar verschillende inlichtingen. Uit macht der gewoonte spraken zij Russisch — alle vergaderingen en correspondentie werden in het Donetzbekken in het Russisch gevoerd — maar zo af en toe vervielen zij in het Oekraïns, hun moedertaal. Ze gooiden de typische uitdrukkingen van verschillende streken door elkaar en hun bittere humor — zij spraken over bittere dingen — deed die eigenaardigheid nog meer uitkomen.

„Vertel eens, Kostiejewitsj, ken jij eigenlijk een van die lui waar je me nou de adressen van gegeven hebt? Ben je er zelf al eens geweest en weet je hoeveel kinderen ze hebben en wat voor vrienden en zo?” vroeg Protzenko.

„Om nou te zeggen „tjonge, tjonge wat ken ik ze goed” is overdreven”, zei Sjoelga langzaam, Protzenko rustig met zijn koeienogen aankijkend. „Om je de waarheid te zeggen ken ik ze helemaal niet. Dat ene adresje in Goloebjatniki is van Kondratowitsj, of Iwan Gnatenko, zoals hij eigenlijk heet. In de burgeroorlog was hij een goeie partisaan, maar ik heb hem nu alweer een jaar of vijftien niet gezien. Onder-tussen zijn zijn jongens groot geworden en getrouwd en zijn dochter ook. Wie zijn vrienden zijn mag de duvel weten. Maar ik heb nog nooit iets kwaads van ze gehoord. Dat tweede adres”, wees Kostiejewitsj met zijn korte, behaarde vinger op het papiertje in Protzenko's hand, „is van Ignat Fomin, die ik ook al niet ken. Hij is nog niet zo lang hier, weet je maar je hebt zeker ook wel gehoord, dat die stachanowetz*) uit schacht 4 gezegd heeft, dat hij goed is en er mee accoord gaat, dat ik bij hem kom wonen. Het komt heel best uit, dat hij geen lid van de partij is. Hij staat heel goed bekend maar hij heeft nooit aan de weg getimmerd en sprak niet op vergaderingen. Je kent dat wel, zo een stille, onopvallende vent. Van de rest weet ik niets, dat zijn allemaal nieuwe mensen”.

*) Stachanowetz, arbeider, die door zijn bijzondere prestaties de productie van zijn bedrijf omhoog brengt. Deze „stootarbeiders” genieten grote achting en verering van hun medeburgers. N. v. d. V.

„Wie ken je dan wel, hier in de stad?“, vroeg Iwan Fjodorowitsj met een vleugje ongerustheid in zijn schrandere vrolijke ogen.

„Nou, ik ken zo een paar communisten die hier gebleven zijn voor illegaal werk: de ouwe Ljoetikof en dat flinke wijfje Wdowenko en een juffrouw bij de post. Maar hun adressen kan ik je niet geven, ze zullen zelf wel wat van zich laten horen“.

„En ben je in de huizen geweest, die op dit papiertje staan?“ wilde Protzenko nog weten.

„Een goeie vijftien jaar terug ben ik eens bij Kondratowitsj geweest, je weet wel, die Iwan Gnatenko. Bij de anderen nog nooit. Hoe zou ik ook? Je weet zelf toch ook wel dat ik gisteren pas aangekomen ben en vannacht te horen kreeg, dat ik hier zou blijven. Maar de mensen, die deze lui hebben uitgepikt, zullen ze toch wel kennen, dacht ik zo“, zei Matwei Konstantinowitsj half vragend, half bevestigend.

„Daar gaat het me niet om“, zei Protzenko. „Het malle is dat de een de ondergrondse organiseert en dat een ander hier blijft om er mee te werken“. Protzenko merkte zelf niet dat in zijn stem een schoolmeesterachtige en berispende toon lag, hoewel Sjoelga er toch niets aan kon doen, dat er iets niet in orde was. „Zo kan ik ook een ondergrondse organiseren“, mopperde hij en het dansende vonkje in zijn ogen leek op een vrolijk harlekijntje, dat nu eens uit de ene pupil, dan weer uit de andere kwam gluren.

„Ja, ik heb het toch niet gedaan, Iwan Fjodorowitsj!“

„Daar heb ik het juist over, dat jij het niet gedaan hebt“, zei Protzenko, met een vrolijk knipoogje zijn hoofd schuddend.

„Ze zijn al een heel eind uit de buurt, misschien wel al bij Nowotsjerkassk“, zei Sjoelga met een dun glimlachje om zijn brede mond.

Nu keken ze elkaar heel vriendelijk grijnzend aan.

Iwan Fjodorowitsj en Matwei Kostiejewitsj wisten beter dan wie ook, dat hun kameraden nog maar net vertrokken waren en ook dát alleen maar, omdat zij er opdracht toe hadden gekregen. Ze wisten dus ook heel best dat niemand die kameraden er een verwijt van kon maken dat zij er niet meer waren, zeker niet waar het net zo goed had kunnen zijn dat zij tweeën ook weg hadden gemoeten en dat in hun plaats een ander in Krasnodon was gebleven. Maar heimelijk gaf het hen toch wel een zekere genoegdoening, dat zij degenen

waren die konden blijven en de ánderen degenen die weg hadden moeten gaan.

„Nou ja, ook een zorg. We maken het wel in orde, wat jij, Kostiejewitsj?”

„Natuurlijk komt dat best in orde”, zei Sjoelga en uit al zijn trekken sprak opeens de energie die, ondanks zijn koeienogen, zijn langzame bewegingen en het wat lobbesachtige van zijn zware ronde schouders, de hoofdtrek van zijn karakter was. „En, meneer Iwan Fjodorowitsj, kent U nou de mensen, die op Uw lijstje staan?”, vroeg hij voorzichtig en gemaakt eerbiedig.

Protzenko wou zijn gezicht in een afwezige en gewichtige plooi trekken en hij maakte al een veelbetekenende beweging met zijn hoofd toen plotseling dat vonkje-als-een-harlekijtje uit zijn ene ooghoek kwam gluren, even aarzelde en toen zo vrolijk van het ene oog naar het andere danste, dat eerst Spoelga en toen ook Protzenko schaterden van het lachen.

Protzenko zwaaide met het papiertje dat hij in zijn hand had door de lucht en lachte, Sjoelga aankijkend: „Geen mensen ik er van, God zal ze allemaal zegenen”. En hoewel ze heel goed wisten hoe gevaarlijk de situatie voor hun werk en hun eigen leven was, grinnikten ze nog lange tijd vrolijk na.

Ze waren beiden gehard in de moeilijkste strijd, die mensen kunnen voeren en het was niets voor hen om ach en wee te roepen en hun hoofd te schudden over dingen die gebeurd waren en niet meer veranderd konden worden. Zij hadden er plezier in dat zij beiden, als ervaren partijwerkers, precies wisten hoe dit soort fouten ontstaat. En bij alle narigheid lachten ze ook, omdat ze wisten dat zij vandaag of morgen net zo goed een blunder konden maken als hun Krasnodonse kameraden.

Er hadden een paar mensen nonchalant gewerkt en daar sproot de hele warboel uit voort. De staf van de partisanenorganisatie van Krasnodon, die in de herfst van 1941, toen het eerste gevaar van de Duitse bezetting zich aftekende, werd opgericht, ging direct aan het werk om partisanen- en ondergrondse groepen te organiseren. Maar de vijand was nog ver van Worosjilofgrad verwijderd en de mensen van de staf waren overladen met hun gewone werk. Daarom droegen zij de organisatie van de illegale groepen op aan hun ondergeschikten, heel betrouwbare en flinke mensen, die op hun

„Wie ken je dan wel, hier in de stad?“, vroeg Iwan Fjodorowitsj met een vleugje ongerustheid in zijn schrandere vrolijke ogen.

„Nou, ik ken zo een paar communisten die hier gebleven zijn voor illegaal werk: de ouwe Ljoetikof en dat flinke wijfje Wdowenko en een juffrouw bij de post. Maar hun adressen kan ik je niet geven, ze zullen zelf wel wat van zich laten horen“.

„En ben je in de huizen geweest, die op dit papiertje staan?“ wilde Protzenko nog weten.

„Een goeie vijftien jaar terug ben ik eens bij Kondratowitsj geweest, je weet wel, die Iwan Gnatenko. Bij de anderen nog nooit. Hoe zou ik ook? Je weet zelf toch ook wel dat ik gisteren pas aangekomen ben en vannacht te horen kreeg, dat ik hier zou blijven. Maar de mensen, die deze lui hebben uitgepikt, zullen ze toch wel kennen, dacht ik zo“, zei Matwei Konstantinowitsj half vragend, half bevestigend.

„Daar gaat het me niet om“, zei Protzenko. „Het malle is dat de een de ondergrondse organiseert en dat een ander hier blijft om er mee te werken“. Protzenko merkte zelf niet dat in zijn stem een schoolmeesterachtige en berispende toon lag, hoewel Sjoelga er toch niets aan kon doen, dat er iets niet in orde was. „Zo kan ik ook een ondergrondse organiseren“, mopperde hij en het dansende vonkje in zijn ogen leek op een vrolijk harlekijntje, dat nu eens uit de ene pupil, dan weer uit de andere kwam gluren.

„Ja, ik heb het toch niet gedaan, Iwan Fjodorowitsj!“

„Daar heb ik het juist over, dat jij het niet gedaan hebt“, zei Protzenko, met een vrolijk knipoogje zijn hoofd schuddend.

„Ze zijn al een heel eind uit de buurt, misschien wel al bij Nowotsjerkassk“, zei Sjoelga met een dun glimlachje om zijn brede mond.

Nu keken ze elkaar heel vriendelijk grijnzend aan.

Iwan Fjodorowitsj en Matwei Kostiejewitsj wisten beter dan wie ook, dat hun kameraden nog maar net vertrokken waren en ook dát alleen maar, omdat zij er opdracht toe hadden gekregen. Ze wisten dus ook heel best dat niemand die kameraden er een verwijt van kon maken dat zij er niet meer waren, zeker niet waar het net zo goed had kunnen zijn dat zij tweeën ook weg hadden gemoeten en dat in hun plaats een ander in Krasnodon was gebleven. Maar heimelijk gaf het hen toch wel een zekere genoegdoening, dat zij degenen

waren die konden blijven en de ánderen degenen die weg hadden moeten gaan.

„Nou ja, ook een zorg. We maken het wel in orde, wat jij, Kostiejewitsj?”

„Natuurlijk komt dat best in orde”, zei Sjoelga en uit al zijn trekken sprak opeens de energie die, ondanks zijn koeienogen, zijn langzame bewegingen en het wat lobbesachtige van zijn zware ronde schouders, de hoofdtrek van zijn karakter was. „En, meneer Iwan Fjodorowitsj, kent U nou de mensen, die op Uw lijstje staan?”, vroeg hij voorzichtig en gemaakt eerbiedig.

Protzenko wou zijn gezicht in een afwezige en gewichtige plooi trekken en hij maakte al een veelbetekenende beweging met zijn hoofd toen plotseling dat vonkje-als-een-harlekijtje uit zijn ene ooghoek kwam gluren, even aarzelde en toen zo vrolijk van het ene oog naar het andere danste, dat eerst Spoelga en toen ook Protzenko schaterden van het lachen.

Protzenko zwaaide met het papiertje dat hij in zijn hand had door de lucht en lachte, Sjoelga aankijkend: „Geen mensen ik er van, God zal ze allemaal zegenen”. En hoewel ze heel goed wisten hoe gevaarlijk de situatie voor hun werk en hun eigen leven was, grinnikten ze nog lange tijd vrolijk na.

Ze waren beiden gehard in de moeilijkste strijd, die mensen kunnen voeren en het was niets voor hen om ach en wee te roepen en hun hoofd te schudden over dingen die gebeurd waren en niet meer veranderd konden worden. Zij hadden er plezier in dat zij beiden, als ervaren partijwerkers, precies wisten hoe dit soort fouten ontstaat. En bij alle narigheid lachten ze ook, omdat ze wisten dat zij vandaag of morgen net zo goed een blunder konden maken als hun Krasnodonse kameraden.

Er hadden een paar mensen nonchalant gewerkt en daar sproot de hele warboel uit voort. De staf van de partisanenorganisatie van Krasnodon, die in de herfst van 1941, toen het eerste gevaar van de Duitse bezetting zich aftekende, werd opgericht, ging direct aan het werk om partisanen- en ondergrondse groepen te organiseren. Maar de vijand was nog ver van Worosjilofgrad verwijderd en de mensen van de staf waren overladen met hun gewone werk. Daarom droegen zij de organisatie van de illegale groepen op aan hun ondergeschikten, heel betrouwbare en flinke mensen, die op hun

beurt weer mensen vonden, die aan hén ondergeschikt waren en ook heel betrouwbaar en flink. Zo werd een net van adressen, schuilplaatsen, operatiebases, ondergrondse groepen en secties partizanen ontworpen en uitgewerkt. Maar het gevaar werd steeds kleiner en de successen van het Rode Leger deden de hoop ontstaan, dat er in het geheel geen bezetting zou komen. En alles bleef zoals het was. In het jaar dat volgde, werden vele mensen die in de organisatie waren opgenomen, waaronder leden van de staf, gemobiliseerd, sommigen gingen in een andere stad werken, anderen werden geëvacueerd en enkelen waren zelfs helemaal vergeten, dat zij zich ooit voor ondergronds werk hadden opgegeven. Zij dachten er pas weer aan toen de Duitsers opnieuw gevaarlijk dichtbij kwamen. Dit keer ging alles zo plotseling, dat er geen tijd was om de hele organisatie grondig te herzien.

Bovendien had men in het bezette gebied al belangrijke ervaringen opgedaan en van die ervaringen moest ook de ondergrondse van Krasnodon gebruik maken. In allerijl verving de staf, lering trekkend uit de lessen van het bezette gebied, de uitvallers en vertrokkenen.

Protzenko was in zijn woonplaats Worosjilofgrad een bekende figuur en als hij daar gebleven was, zou hij de eerste de beste dag al gearresteerd worden. Daarom werd hij ingedeeld bij een sterke afdeling partizanen in Mitjajinskaja, vlak bij Krasnodon.

Sjoelga was wel in Krasnodon geboren, maar hij had de laatste tien jaar in andere gedeelten van het Donetzbekken gewerkt en toen die door de Duitsers werden bezet, ging hij naar een stadje ten Oosten van Worosjilofgrad. Daarom werd op het laatste ogenblik besloten, hem als een van de leiders van de Krasnodonse ondergrondse te benoemen.

Zo kwam het, dat de ondergrondse in het gebied van Worosjilofgrad georganiseerd werd door de ene groep mensen en geleid door een andere.

„Het is heus niet zo bar als het lijkt”, „tenslotte vind je overal betrouwbare mensen” en „binnen een paar weken is het hele zaakje in kannen en kruiken”, bemoedigden Protzenko en Sjoelga elkaar, terwijl ze hun weinig benijdenswaardige positie bespraken.

Toen stond Protzenko op en zei: „Nou, Kostiejewitsj....”
Het werd hoog tijd voor hem.

„Tja, Iwan Fjodorowitsj”, zei Sjoelga, ook opstaande.

Ze voelden opeens, dat ze er beiden nogal tegenop zagen, afscheid te nemen.

Daar stonden ze nu met z'n tweeën voor een nieuwe illegaliteit. Meer dan twintig jaar lang hadden ze vrij en oprecht kunnen doen en zeggen wat ze wilden en ze stonden een beetje vreemd tegenover dat voor hen liggende avontuur. Een paar uur geleden hadden ze nog tussen hun oude kameraden gezeten en met een behoorlijke auto zouden zij hen nog heel goed kunnen inhalen. Maar dat deden zij niet, zij bleven. Zij waren elkaar in die korte tijd zo na komen te staan of zij broers waren. Het was nu heel moeilijk geworden afscheid te nemen.

Zij schudden elkaar lang en hartelijk de hand.

„Nou, we zullen wel eens kijken wat die Duitsers er van terecht brengen”, zei Protzenko.

„Wees maar een beetje zuinig op jezelf, Iwan Fjodorowitsj.”

„Ik ben van het soort onkruid dat niet vergaat. Pas jij maar liever een beetje op”.

„Ik ben onsterfelijk”, glimlachte Sjoelga.

Zij waren ontroerd en hadden wel iets heel vriendelijks tegen elkaar willen zeggen, maar ze zeiden niets, omhelsden elkaar, schraapten hun keel eens en probeerden elkaars ogen te ontwijken. Ze liepen naar buiten.

De zon stond op zijn hoogst toen ze de deur uitkwamen en zij moesten hun ogen dichtknijpen tegen het felle licht.

„Lang gewacht, Katja? We zijn tenminste nog gekomen”, zei Protzenko met een schuldbewust glimlachje, terwijl hij het portier open maakte en de slinger van onder de chauffeursplaats haalde. „Dat is mijn vrouw, Kostiejewitsj. Ze is lerares”, zei hij met plotselinge trots.

„Heel aangenaam”, glimlachte Sjoelga vriendelijk en drukte de stevige, energieke hand die de vrouw hem door het half-openstaande portier toestak.

„Blijft Uw vrouw ook hier?”, vroeg zij vriendelijk.

„Die zit een heel eind hier vandaan”, begon Sjoelga, maar zij onderbrak hem met een geschrokken. „Neem me niet kwalijk, neem het me niet kwalijk” en bedekte haar gezicht met haar handen. Tussen haar vingers door kon men zien hoe ze bloosde.

Sjoelga's hele gezin was in het door de Duitsers bezette gebied gebleven. Zij konden niet meer weggkomen, want hoewel de Duitsers zeer vlug oprukten, bleven de Sjoelga's op hun Kostiejewitsj wachten, die juist toen ver van zijn gezin

vertoefde. Hij organiseerde aan de andere kant van de Donetz pleisterplaatsen voor de grote kudden vee die naar het Oosten werden gedreven.

Zijn familie was al net zo eenvoudig als hij zelf. Toen de gezinnen der geschoolde arbeiders in het begin van de oorlog werden geëvacueerd, wilden zijn vrouw en zijn twee kinderen die nog thuis waren niet mee en Matwei Kostiejewitsj drong daar niet op aan. Toen hij nog een jonge partisaan was, trok zijn vrouw altijd met hem mee en hun oudste zoon, nu al officier in het Rode Leger, werd juist in die tijd geboren. Zij vonden dat een gezin bij elkaar moest blijven als er moeilijke tijden aanbraken en in die geest hadden zij ook hun kinderen opgevoed. Maar nu hij zijn gezin in de handen van de Duitsers had gelaten, voelde Matwei Kostiejewitsj zich schuldig.

„Neem het me niet kwalijk”, zei de vrouw van Protzenko weer en zij keek hem medelijdend en beschaamd aan.

Protzenko had ondertussen lang en energiek aan de slinger gedraaid. Het „benzineblik” schudde en trilde in al zijn voegen, maar de motor sloeg niet aan.

„Kruip er eens in, Kostiejewitsj en geef een beetje gas”, zei Protzenko geërgerd.

Sjoelga deed wat hem gevraagd werd. De motor begon te ronken.

„Dat was dat”, zei Protzenko terwijl hij, het zweet van zijn voorhoofd vegend, de slinger weer in de wagen gooide.

Zij zeiden elkaar nog eens goeden dag en omhelsden elkaar stevig.

„Vaarwel”, zei ook de vrouw van Protzenko. Zij glimlachte er niet bij en zei het heel plechtig, met tranen in haar ogen.

„Goeie reis”, zei Sjoelga verdrietig.

Het benzineblik sprong als een jolig veulen vooruit en reed met sputterende knalpot de straat in. Een sliert blauwigzwarte rook wapperde achter het wagentje aan. Uit het ene raampje zwaaide de hand van Protzenko nog een laatste vaarwel. En Sjoelga bleef alleen in de straat achter, in de felle zon.

Aan de overkant zag hij een volgeladen vrachtauto staan en daarnaast een jongeman en een meisje die stonden te praten. Hij bleef er even verstrooid naar staan kijken.

„...en toen kwam net die Tolja Orlof, je weet wel”, zei Wanja Zemnoechof met zijn diepe stem.

„Ik ken hem niet, hij is zeker op de Worosjilofschool geweest”, prevelde Klawa.

„Nou goed, hij komt naar me toe en zegt, Kameraad Zemnoechof, een paar huizen hier vandaan woont Wolodja Osmoechin. Hij is een heel actieve komsomoltz en hij is pas geleden aan zijn blindedarm geopereerd. Hij moest te vroeg uit het ziekenhuis weg en nu is de wond weer opengegaan en aan het zweren. Kunnen jullie geen wagen voor hem verzorgen? Je snapt zeker wel hoe ik me voelde. Ik ken die Wolodja Osmoechin erg goed. Een reuze-aardige vent. Nou, heb ik gezegd, ga maar naar Wolodja toe en zeg maar dat ik m'n best zal doen nog iets voor hem te vinden. Ik kom straks wel even bij jullie langs, maar ik moet eerst nog even ergens anders heen. En toen ben ik hier naar toe gerend.... Begrijp je nu waarom ik niet met jullie mee kan?" zei hij, terwijl hij schuldbewust met zijn ogen de hare zocht. Aan haar wimpers hingen een paar grote tranen. „Maar ik kom samen met Zjora Aroetjoenjantz...." begon hij weer.

Plotseling bracht ze haar gezicht vlak bij het zijne en hij voelde haar melkzoete adem langs zijn gezicht strelen.

„Wanja, ik ben trots op je, ik ben zo trots op je, ik...." Zij kreunde even en op dat moment was ze helemaal geen meisje meer maar een volwassen vrouw. Ze was een vrouw die alles om haar heen vergeten had en met een vrije vrouwelijke beweging legde ze haar grote koele handen om zijn hals en kustte hem op de lippen.

„Zo worden kleine kinderen groot", dacht Sjoelga, half jaloers, half verwonderd, aan de overkant van de straat. Hij begreep nu pas wat zich daar bij die vrachtwagen afspeelde.

Het meisje maakte zich van Wanja los en rende naar een van de tuinpoortjes. Hij bleef nog even staan, draaide zich toen om en liep met zijn armen zwaaiend door de lange straat de zon tegemoet.

De overmoedige levenskracht, die anders als een kooltje onder de as lag te gloeien, straalde nu als een laaiend vuur uit zijn ogen. Maar noch Klawwa noch iemand anders zag hoe mooi zijn merkwaardige gezicht nu was, want hij was de enige mens die door de uitgestorven straat liep.

Ergens in de buurt werden nog mijnen opgeblazen, ergens vluchtten nog mensen uit hun huizen en huilden en vloekten, de troepen trokken nog steeds door de stad en men hoorde de kanonnen bulderen. Vliegtuigen gierden door de lucht, over de stad hingen grote stofwolken en de zon scheen onbarmhartig op de vluchtelingen. Maar voor Wanja Zemnoe-

chof bestond niets anders meer dan dat gevoel van die koele, lieve handen om zijn hals en die felle, hartstochtelijke kus, nat van tranen.

Niets ter wereld joeg hem nu nog schrik aan. Hij kon alles. Hij kon nu niet alleen maar Wolodja Osmoechin evacueren, als het moest speelde hij het ook klaar alle vrouwen en kinderen en grijsaards van heel Krasnodon in veiligheid te brengen, met alles wat ze bezaten erbij.

„Ik ben trots op je, ik ben zo trots op je“, had ze gezegd en aan iets anders kon hij niet meer denken. Hij was negentien jaar.

VIII.

Niemand kon precies weten hoe het onder de Duitse bezetting zou lopen, maar in ieder geval moest je goede papieren hebben. Protzenko had Matwei Sjoelga de vorige avond al een paspoort en een werkboekje gegeven, die op naam stonden van een zekere Evdokim Ostaptsjoek, arbeider in de locomotieven-fabriek te Worosjilofgrad. Tegen middernacht was de oude Ljoetikof, die ook in de stad zou blijven voor het illegale werk, naar het partijgebouw gekomen. Hij was bedrijfsleider in de reparatie-werkplaats van de trust en Evdokim Ostaptsjoek werd tussen de andere namen op de loonlijst gesmokkeld. Het zag er heel natuurlijk uit: Ostaptsjoek werkte eerst in Worosjilofgrad en toen daar in de buurt gevochten werd, ging hij naar Krasnodon en kwam in de werkplaats van de trust. Eigenlijk moest hij nu heel onopvallend naar een van zijn illegale adressen gaan, bij voorkeur naar Iwan Gnatenko, of Kondratowitsj zoals de oude partisaan kortweg genoemd werd. Maar Sjoelga had Kondratowitsj in geen vijftien jaar gezien en hij had er helemaal geen zin in, nu naar hem toe te gaan. Hij had behoefte aan iemand die hem heel na aan het hart lag en die hij volledig vertrouwen kon. Hij probeerde zich te herinneren wie van de mensen, waarmee hij in de ondergrondse van 1918 bijzonder bevriend was geweest, nog in Krasnodon woonde.

Zijn meest vertrouwde vriend in die jaren was Leonid

Rybalof. Zij vochten samen tegen de Duitsers en de Witten en hadden samen de arbeidersraden helpen oprichten. Matwei Sjoelga was toen nog een onbekende bolsjewiek, maar de naam van Rybalof klonk door de gehele streek. Doch de tijden veranderden. Het gehele economische leven was gedesorganiseerd en Rybalof was wel goed in de oppositie en in redevoeringen afsteken, maar in deze omstandigheden had men niet veel aan hem. Zo raakte hij meer en meer op de achtergrond, terwijl Sjoelga steeds hoger opklom. De twee vrienden ontgroeiden elkaar steeds meer en tenslotte vertrok Rybalof geheel uit het Donetzbekken en ging ergens in een coöperatie voor invaliden werken.

Maar toen dacht Matwei Sjoelga aan Liza, Leonid Rybalofs zuster en over zijn grote gezicht gleed een kinderlijk-blij glimlachje. Hij zag Liza Rybalowa weer voor zich zoals ze in die jaren was, slank, blond, voor niets ter wereld bang, met hoekige bewegingen, een schelle stem en ogen die alles zagen. Hij herinnerde zich, hoe ze hem en Leonid eten bracht toen zij in Senjaki ondergedoken zaten en hoe ze met wijddopen mond lachte als hij voor de grap zei, dat het hem speet al getrouwd te zijn, anders had hij haar vast en zeker zijn liefde verklaard. En zij kende zijn vrouw.

Een jaar of tien, twaalf geleden had hij haar weer eens op straat ontmoet en later nog eens op een vergadering. Toen was ze al getrouwd, herinnerde hij zich. Ja, kort na de oorlog was ze gaan trouwen met een zekere Osmoechin, die indertijd bij de trust werkte. Hij, Sjoelga, zat zelf in de commissie voor huisvesting, toen ze die woning toegewezen kregen in de straat die op schacht 5 uitliep.

Hij dacht aan de Liza van 1918 en daardoor voelde hij zich weer geheel in zijn eigen jeugd verplaatst. Hij was weer jong en alles wat hem te wachten stond, scheen hem overgoten door het stralende, krachtige licht van zijn jeugd. „Zij kan niet veel veranderd zijn”, dacht hij, „haar man was in zijn soort ook een heel geschikte vent.... Wat kan me gebeuren, ik ga naar Liza Rybalowa. Misschien zijn ze niet weggegaan, misschien staat het wel geschreven dat ik ze nu terug moet vinden. En misschien is ze ook wel alleen”, dacht hij, plotseling opgewonden naar de overweg lopend.

In de tien jaar dat hij hier niet geweest was, was de hele wijk volgebouwd met nieuwe huizen en het viel niet mee om het standaardhuisje te vinden waar de Osmoechins konden

wonen. Hij liep een hele tijd door de uitgestorven straten. Alle vensterluiken waren gesloten en hij kon er niet toe besluiten ergens aan te kloppen en te vragen waar hij zijn moest. Hij keek rond en zag in de verte de toren van schacht 5 en toen hij eindelijk de straat vond die daar recht op aan liep had hij ook spoedig de woning van de Osmoechins gevonden.

De ramen waren wijd opengeschoven — hij meende een paar jonge stemmen in de kamer te horen. Toen hij op de deur klopte, bonsde zijn hart alsof hij nog een kleine jongen was. Ze hadden hem binnen waarschijnlijk niet gehoord en hij klopte nog maar eens. Van achter de deur kwam het geluid van een paar sloffende pantoffels.

De deur ging open en Liza Rybalowa, Elizaweta Alexejefna Osmoechin, stond voor hem. Zij droeg een paar gemakkelijke sloffen en haar gezicht stond tegelijkertijd boos en verdrietig. Haar ogen waren rood en gezwollen van het huilen.

„Tsjonge, tsjonge, die heeft ook haar portie van het leven gehad”, ging het snel door zijn hoofd.

Toch herkende hij haar direct. Toen zij nog jong was, had ze ook vaak die geprikkelde, boze trek in haar gezicht gehad. Hij wist echter dat zij in haar hart toch wel een lieve vrouw was. Ze had nog net zo een goed figuur als vroeger en in haar blonde haren was nog geen draadje wit te bekennen, maar langs haar mond en ogen liepen lange diepe lijnen, die bewezen dat zij een leven van hard werken achter de rug had. En ze was slordig gekleed, iets dat haar vroeger nooit overkwam.

Met een onvriendelijk vorsende blik keek ze naar de onbekende die daar op het stoepje stond. Plotseling kwam in haar betraande ogen iets van verwondering en blijde herinnering.

„Matwei Konstantinowitsj.... Kameraad Sjoelga!”, riep ze en de hand waarmee zij de deurknop vasthield, viel slap naar beneden. „Hoe komt U hier? Zo ineens!”

„Neem me niet kwalijk als ik stoor, Liza.... of Lizaweta Alexejefna, ik weet niet goed wat ik zeggen moet. Ik ga naar het Oosten, geëvacueerd. Ik kwam eens langs om te kijken hoe het hier gaat”.

„Ja, ja, naar het Oosten....iedereen gaat maar naar het Oosten. En wij? En onze kinderen?”, wond zij zich opeens op. Ze streek met een nerveuze beweging over haar haar en keek hem kwaadaardig aan.

„U gaat naar het Oosten, kameraad Sjoelga en mijn zoon